

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anita Vimpolšek

Družbene funkcije religijskih idej retribucije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anita Vimpolšek

Mentor: red. prof. dr. Aleš Črnič

Družbene funkcije religijskih idej retribucije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Družbene funkcije religijskih idej retribucije

Človek si želi dobro življenje, srečo, zdravje, blagostanje, spoštovanje, pravico, mir in podobno. Religije obljublajo nagrado za delovanje po religijskih »navodilih« in kazen v primeru nespoštovanja le-teh. Z vero, s spoštovanjem etike in božjih zakonov, zapisanih v svetih knjigah, si človek po religijskih idejah retribucije prisluži nagrado, ki jo prejme bodisi v tem življenju, prihodnjih življenjih na zemlji ali v onstranstvu. Tako religije po eni strani ponudijo razlago, da so sreča, moč, blagostanje ipd. zaslužene nagrade za delovanje v skladu z religijskimi predpisi, po drugi strani pa nesrečnim, revnim, zatiranim, skratka prikrajšanim, ponudi kompenzator v obljubi pravičnega povračila oz. nagrade v prihodnosti, bodisi na tem svetu bodisi v onstranstvu. S sprejetjem te razlage s strani posameznika ali kolektiva se obstoječe stanje razloži, opraviči in osmisli, s tem pa je podana legitimacija obstoječemu družbenemu redu. Skozi nalogo me je vodilo vprašanje, katere družbene funkcije so povezane z različnimi religioznimi predstavami povračila in kakšne so glede tega razlike in podobnosti med različnimi religijami. Pokazalo se je, da je retribucija v močni povezavi z zagotavljanjem smisla, kompenzacijo, legitimiranjem, socialno funkcijo in teodicejo v vseh obravnavanih religijah. Med religijami obstaja razlika glede na to, kaj posamezna religija zahteva od človeka, vse pa ponujajo človeku kompenzacijo za delovanje v skladu z religijskimi navodili v obljubi pravičnega povračila v prihodnosti, bodisi na tem svetu bodisi v zagrobnem.

Ključne besede: retribucija, smisel, kompenzacija, legitimiranje, socialna funkcija, teodiceja.

Social functions of religious ideas of retribution

Man longs for a good life, happiness, health, prosperity, respect, justice, peace and the like. Religions promise a reward for following religious »instructions« and punishment should these be disobeyed. Religious ideas of retribution claim that man will receive this reward through faith, respect of ethics and god's laws, written down in holy books, either in this life, the next lives on Earth or the afterlife. Thus religions, on one hand, offer the explanation that happiness, power, wealth etc. are deserved rewards for acting according to religious regulations, and on the other hand, the unhappy, the poor, the oppressed, i.e. all those deprived, are offered a compensator in the promise of righteous recompense or reward in the future, either in this world or the world beyond. If an individual or a group of people accepts the explanation above, the existing situation is explained, justified and made meaningful and thus the existing social order is legitimised. The central question of this thesis is which social functions are connected with various religious representations of retribution and what are the differences and similarities amongst different religions as regards this issue. The analysis shows that retribution is strongly connected with providing meaning, compensation, legitimation, social function and theodicy in all the religions discussed. There are differences amongst religions based on what a certain religion demands of man, but they all offer man a compensation for acting according to the religious principles in the form of just restitution in the future, either in this world or the world beyond death.

Key words: retribution, meaning, compensation, legitimation, social function, theodicy

Kazalo

1 UVOD	6
2 DRUŽBENE FUNKCIJE RELIGIJE.....	7
2.1 Zagotavljanje smisla	7
2.2 Legitimiranje	7
2.3 Teodiceja	9
2.4 Socialna funkcija (določanje pravil delovanja)	14
2.5 Kompenzacija	15
2.6 Integracija	19
3 DRUŽBENE FUNKCIJE RETRIBUCIJE V RAZLIČNIH RELIGIJAH.....	20
3.1 Hinduizem	20
3.1.1 Karma-samsara in dharma	21
3.1.2 Mokša.....	22
3.1.3 Kastni sistem.....	22
3.1.4 Ašrami (načini življenja).....	23
3.1.5 Purušarte (življenjski cilji).....	24
3.1.6 Osebna eshatologija	24
3.1.7 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja	26
3.2 Budizem.....	27
3.2.1 Therevada in mahajana	28
3.2.2 Štiri »plemenite resnice« in »srednja pot«.....	29
3.2.3 Anatman (anata-nejaz)	29
3.2.4 Osebna eshatologija	30
3.2.5 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja	31
3.3 Judaizem	33
3.3.1 Pomen zgodovine.....	34
3.3.2 Mojzesovi zakoni	34
3.3.3 Midraš: halaka in hagada	35
3.3.4 Talmud	35
3.3.5 Bog (YHVH-Jahve)	36
3.3.6 Osebna eshatologija	36
3.3.7 Skupna eshatologija	38
3.3.8 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja	40
3.4 Krščanstvo	43
3.4.1 Izpoved vere, čaščenje in božji zakon.....	43
3.4.2 Bog.....	44

3.4.3 Osebna eshatologija	44
3.4.4 Skupna eshatologija	45
3.4.5 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja	47
3.5 Islam	50
3.5.1 Koran in hadisi	50
3.5.2 Šarija ali božji zakon.....	51
3.5.3 »Pet stebrov« islama	52
3.5.4 Bog (alah).....	52
3.5.5 Narava božjih kreacij	52
3.5.6 Osebna eshatologija	53
3.5.7 Skupna eshatologija	53
3.5.8 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja	54
4 PRIMERJALNA ANALIZA: PODOBNOSTI IN RAZLIKE.....	57
4.1 Religijske zahteve, na podlagi katerih se vrši retribucija – socialna funkcija religije....	57
4.2 Osebna in skupna eshatologija	57
4.3 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja.....	58
5 ZAKLJUČEK.....	61
6 LITERATURA.....	63

1 UVOD

Religije so imele skozi zgodovino in imajo še danes, sicer na modificiran način, pomemben vpliv na družbo in posledično na življenje posameznika. Človekovo življenje postavljajo v smiseln okvir in ga varujejo pred moro kaosa, so nekakšen sveti baldahin (Berger 1967), ki se razgrne nad družbo in jo ščiti pred anarhijo, pojasnjuje in opravičuje obstoječi družbeni red in ostale pojave v svetu. Le-ta pa je prepogosto krut in nepravičen. Religije ponujajo različne razlage trpljenja in različne poti do odrešitve (prav tako se razlikujejo sami cilji in pogledi na odrešitev). Vpliv, ki ga ima religija na življenje posameznika, variira v skladu s potjo odrešitve in psihološkimi kvalitetami določene odrešitve (Weber 1993, 151) ali, povedano drugače, s tem ko religija določa posebne poti k odrešitvi, ki si jo človek želi in h kateri stremi, vpliva na posameznikovo obnašanje. Če posameznik deluje v skladu z religijskimi »navodili«, je nagrajen, če jih krši, pa kaznovan, bodisi v tem življenju, v prihodnih življenjih na zemlji ali v onstranstvu. V kolikor želimo razumeti retribucijo v posamezni religiji, moramo najprej vedeti, kaj religija zahteva od posameznika in poznati način kako priti do željenega cilja. V skladu s tem bom pri posamezni religiji (hinduizem, budizem, judaizem, krščanstvo in islam) najprej opisala religijske zahteve, sledi predstavitev retribucije po smrti in nazadnje še družbene funkcije, povezane z retribucijo. Pred tem bom v drugem poglavju podala natančnejši opis in razlago nekaterih ključnih družbenih funkcij religij. Raziskovalno vprašanje, ki me bo vodilo skozi nalogo, je, katere družbene funkcije so povezane z različnimi religioznimi predstavami povračila in kakšne so glede tega razlike in podobnosti med različnimi religijami. Metodologija, ki jo bom uporabila, je neempirična, in sicer analiza in razlaga primarnih in sekundarnih virov in metoda primerjalne analize. S slednjo bom v predzadnjem poglavju podala primerjavo med obravnavanimi religijami.

2 DRUŽBENE FUNKCIJE RELIGIJE

Dela, ki se uvrščajo na področje sociologije religije, najpogosteje opredeljujejo kot ključne družbene funkcije religije zagotavljanje smisla, legitimiranje, teodicejo, socialno funkcijo (določanje pravil delovanja), kompenzacijo in integracijo. V praksi je te funkcije religije težko ločevati, saj se med seboj prekrivajo, dopolnjujejo in sovpadajo, kljub temu bodo zaradi lažjega razumevanja predstavljene posamično, na prepletanje le-teh pa bom v nadaljevanju tudi večkrat opozorila, vendar ne na vseh mestih, ker bi bilo tega preveč.

2.1 Zagotavljanje smisla

Znameniti sociolog Peter Berger loči med svetim kozmosom in kaosom. Sveti kozmos izhaja iz kaosa in predstavlja njegovo nasprotje. Sveti kozmos je za človeka izjemno močna realnost, ki človeško življenje postavlja v smiseln red (nomos) in ga varuje pred terorjem nesmisla (anomije), ki izhaja iz kaosa. V kolikor je posameznik v pravem razmerju s svetim kozmosom, ga le-ta varuje pred moro kaosa, odsotnost pravega razmerja pa ga vodi na rob prepada nesmisla. Nomos tako predstavlja človeku smiselno realnost, v kateri je razumljen tako sam kot vse njegove izkušnje. Na ta način zagotavlja življenju smisel v vseh različnih, tudi bolečih aspektih. Vse razlage nomosa človeka varujejo pred kaosom, končni seštevek vseh razlag pa je zajet v svetem kozmosu. (Berger 1990, 26–27)

2.2 Legitimiranje

Berger definira legitimiranje kot »družbeno objektivizirano znanje, ki pojasnjuje in opravičuje družbeni red« (prav tam, 29), saj odgovarja na vsa vprašanja »zakaj« v zvezi z institucionalnimi ureditvami. Institucionalni red zahteva neprestano legitimiranje, tj. razlago in opravičevanje. Razlaga ga tako, da njegovim objektiviziranim pomenom pripiše spoznavno veljavnost, opravičuje pa s tem, da praktičnim zapovedim institucionalnega reda daje normativno veljavo. Se pravi, da legitimacija posamezniku razlaga, zakaj so stvari takšne, kot so in mu pripoveduje, katera dejanja naj izvrši in katerim se mora izogibati. (Berger in Luckmann 1988, 88–90) Območje legitimiranja je zelo široko, zgodovinsko gledano, pa je bila religija najbolj razširjen in učinkovit inštrument legitimiranja, saj povezuje negotove konstrukcije realnosti empiričnih družb s končno realnostjo. Šibke realnosti družbenega sveta postavi v sveto realnost. Z umeščanjem družbenih institucij v sveti in kozmični referenčni okvir jim podeljuje ontološki status in jih na ta način legitimira. Zgodovinske konstrukcije

človeške dejavnosti so zaznane kot presegajoče tako zgodovino kot človeka. Najstarejša oblika legitimiranja prikazuje institucionalni red kot odsev ali manifestacijo božanske strukture vesolja ali, povedano drugače, »vse tukaj spodaj ima svojo analogijo tam zgoraj«. (Berger 1990, 34) S tem ko človek sodeluje v družbenem redu, sodeluje tudi v božanskem. Na ta način se legitimirajo tudi politične strukture, ki so predstavljene kot preslikave božanskega reda na družbene sfere moči. Politična avtoriteta nastopa kot zastopnik bogov ali kot inkarnacija le-teh. Skozi moč, vladanje in kaznovanje se bogovi vtikajo v življenja ljudi, tako vladar deluje v imenu boga ali pa celo je bog. Biti ubogljiv pomeni imeti pravilen odnos s svetom bogov.

Odločilna zgodovinska vloga relije v procesu legitimacije je njena zmožnost, da človeški fenomen umešča v kozmični referenčni okvir (kozmicizacija). Religijsko legitimiranje smiselno povezuje človeško definirano realnost s končno, univerzalno in sveto realnostjo, s tem pa institucije dobijo videz čvrstosti, trajnosti in neizogibnosti – kvalitete, ki so analogne tistim, ki se pripisujejo bogovom. Institucije so vedno ogrožene, kozmično legitimiranje pa jih čarobno dvigne nad človeške in zgodovinske možnosti. Postanejo neizogibne, saj so razumljene kot samoumevne za ljudi in bogove. Njihova empirična krhkost se preobrazi v vsemogočno stabilnost. Umeščene so v sveti čas, zato presegajo tako smrt posameznika kot propad celotnih skupnosti in na nek način postanejo nesmrtni. Kozmicizacija institucij privede posameznika do globlje in bolj stabilne identifikacije s svojo vlogo, saj tudi ta temelji na posnemanju božanskega. Posledično takšna legitimacija prinaša zelo močne sankcije za posameznika, v kolikor le-ta krši pravila, predpisana njegovim vlogi.

Pomembna funkcija religijske legitimacije je tudi integracija mejnih situacij, tako individualnih (sanjanje, bolezni, soočanje s smrtjo) kot kolektivnih (naravne katastrofe, vojne, družbeni nemiri), v razumljiv nomos. Religija ohranja družbeno definirano realnost tako, da mejne situacije umesti v sveto realnost in tako omogoči posamezniku, ki se sooča z mejnimi situacijami, da ostane v realnosti družbenega sveta. (Berger 1990, 29–45)

Weber poudarja, da različne družbene skupine pripisujejo religiji različne primarne funkcije. Privilegirani družbeni razredi za primarno družbeno funkcijo religije določijo legitimiranje njihovega življenjskega stila in pozicije v svetu. Ta univerzalni fenomen izhaja iz psihološke potrebe posameznika po posedovanju pravice do sreče, ki temelji na zasluženosti. Nesrečni na drugi strani pa si sreče niso zaslužili, njihova nesreča izhaja prav tako iz zasluženosti, le da ne sreče, pač pa nesreče. (Weber 1993, 107)

2.3 Teodiceja

Berger pod teodicejo razume pojasnjevanje anomičnih fenomenov na način religijske legitimacije. V svetem kozmosu prihaja do vdora anomičnih fenomenov trpljenja, zla in predvsem smrti, tako v individualno kot kolektivno izkušnjo. Z religijsko legitimacijo anomičnih fenomenov teodiceja le-te pojasni v luči obstoječega nomosa. Obstajajo različni tipi teodicej, vsem pa je skupna temeljna značilnost, in to je predaja (transcendenca) jaza posameznika družbeni ureditvi moči oz., povedano drugače, vsak nomos pomeni preseganje individualnosti. Nomos integrira anomične fenomene in na ta način trpljenje posameznika postavi znotraj koordinat družbene realnosti, s tem bolečina postane bolj znosna, teror pa manjši. Ena temeljnih funkcij nomosa je, da posamezniku pomaga pri zanikanju jaza in njegovih potreb, strahov in problemov. Na način samozanikanja se posameznik preda družbi in njenemu redu, kar mu pomaga pri prenašanju trpljenja. V kolikor uspe teodiceja pojasniti posamezniku, zakaj ga je zadela nesreča, potem je v svojem namenu uspela, četudi ne obljubi izida trpljenja v bodoči sreči na tem ali drugem svetu.¹ Prav tako pa na drugi strani teodiceja služi tudi celotnim kolektivitetam, in sicer na analogen način kot posamezniku, saj jim omogoča integracijo anomičnih dogodkov v nomos družbe. Anomični dogodki naravnega (naravne nesreče, bolezni, smrt) in družbenega (nesreče, ki si jih medsebojno povzročajo ljudje) izvora morajo biti razloženi v okviru obstoječega nomosa. Ena pomembnejših družbenih funkcij teodicej je razlaga neenakosti moči in privilegijev, ker s tem legitimirajo obstoječi družbeni red. Teodiceje služijo kot legitimacija močnih in šibkih, privilegiranih² in depriviligiranih³ ali, povedano drugače, teodiceje podelijo revnim smisel njihovi revščini, bogatim pa smisel njihovem bogastvu. (Berger 1990, 52–59)

Z umestitvijo teodicej na kontinuum racionalnost – iracionalnost Berger loči med različnimi zgodovinskimi tipi teodicej. Na skrajnem iracionalnem polu se nahajajo teodiceje, za katere je značilna teoretično neizdelana transcendenca jaza, ki je izvršena s popolno identifikacijo s kolektiviteto. Posameznik se povsem identificira s kolektiviteto (klan, pleme, nacija) in posledično doživljanje sreče in nesreče (tudi smrt) sprejema kot epizode v zgodovini kolektivitete. Močnejša ko je identifikacija, šibkejša je grožnja anomije, ki izhaja iz individualne nesreče. Kljub temu pa je nekatere kolektivne nesreče (epidemije, lakote, zavojevanje) težje legitimirati, za kar je potrebna vzpostavitev novih teodicej. Ta naloga je

---

¹ Vse teodiceje ne obljublajo odrešitve.

² Privilegiranim služijo kot opravičilo moči in privilegijev, ki izhajajo iz njihovega družbenega položaja. (Berger 1990, 59)

³ Depriviligiranim služijo kot opijati, ki jim olajšajo situacijo, hkrati pa jim preprečujejo upor. (prav tam, 59) Opazimo lahko prepletanje s kompenzacijsko in legitimacijsko funkcijo religije in zagotavljanjem smisla.

precej lažja, tem močnejša je identifikacija posameznika s kolektiviteto. Ker posameznik doživlja kolektiviteto kot nesmrtno, zase pa ve, da bo umrl, mu identifikacija s kolektiviteto lastno smrt naredi za smiselno, tudi če ni olepšana z individualno legitimacijo. Takšna identifikacija privede do implicitne (brezpogojne) teodiceje, katere prototip predstavlja primitivna religija. Podobne ad hoc teodiceje delujejo zmeraj, kadar se človek popolnoma identificira s kolektiviteto in njenim nomosom. Tako se skozi zgodovino nadaljujejo različne bolj ali manj kompleksne modifikacije primitivnega prototipa. (Berger 1990, 60–63)

Na nasprotnem polu kontinuuma, skrajno racionalnem, se nahaja karma-samsara kompleks. V kombinacijo karme in samsare je vsaka anomija integrirana v popolnoma racionalno in vseobsegajočo interpretacijo vesolja. Vsako človeško dejanje ima posledice, tako je vsaka situacija, v kateri se človek znajde, posledica teh dejanj. Vsak je sam kriv za svoje nesreče in zaslužen v primeru sreče. Tako karma-samsara kompleks predstavlja primer popolne simetrije med teodicejami trpljenja in sreče ter s povezavo s konceptom dharme tvori najbolj konservativen religijski sistem v zgodovini, ki se je razširil po celotni indijski podcelini. Tovrstne teodiceje so prisotne v hinduizmu in budizmu.

Med skrajnima poloma racionalno-iracionalnega kontinuuma se nahaja več vmesnih tipov teodicej:

1. Teodiceja, ki projecira kompenzacijo za anomične fenomene v prihodnost (na tem svetu), pripoveduje, da bodo trpeči potolaženi, nepravilni pa kaznovani, ko pride pravi čas za to, kar naj bi bil rezultat božanske intervencije. Sem spadajo različne pojavnosti religijskega mesijanizma, milenarizma in eshatologije, ki so zgodovinsko povezane z obdobji kriz in katastrof, naravnih ali družbenih. Zaradi poudarka na zgodovinski dimenziji božanskega delovanja so tovrstne teodiceje pogoste na judovsko-krščansko-muslimanskem območju. Te teodiceje relativizirajo trpljenje in nepravico v sedanjosti tako, da obljublajo, da bodo premagane v veličastni prihodnosti in s tem anomične fenomene sedanjosti pojasnjujejo s sklicevanjem na nomizacijo v prihodnosti. Le-ta pa je podvržena empirični preverljivosti, kar predstavlja težavo (obstajajo tudi različni spoznavni in psihološki mehanizmi za racionaliziranje empiričnih protidokazov), ki se običajno reši s prenosom teodiceje na drugi svet ali na drugo realnost, skrito znotraj obstoječe realnosti.
2. Teodiceja, ki projecira kompenzacijo za anomične fenomene na drugi (zagrobni) svet, pripoveduje, da bodo dobri nagrajeni, slabi pa kaznovani v posmrtnem življenju, ki

tako postane mesto nomizacije. Najti jih je mogoče v religijskih tradicijah starodavnega Egipta in starodavne Kitajske.

3. Dualistične teodiceje, v katerih je vesolje razumljeno kot prizorišče boja med dobrim in zlim, anomične fenomene pripišejo silam zla, nominizacija pa je razumljena kot napredujoča zmaga dobrih sil. Odrešitev človeka (na tem ali drugem svetu) je odvisna od tega, na kateri strani se je v kozmičnem boju boril. Tovrstne teodiceje najdemo v religijskih formulacijah starodavnega Irana (zoroastrianizem, manihejstvo), v zgodovini zahodnih religij pa jih najdemo v gnosticizmu.
4. Teodiceje, ki od posameznika zahtevajo popolno (mazohistično) podrejenost absolutno vsemogočnemu in pravičnemu bogu. Problem teodiceje je rešen na način popolne podreditve posameznika bogu (totally other), ki je po svoji naravi suveren nad vsemi etičnimi in splošnimi nomični standardi, zato je vsak ugovor proti njemu nemogoč. Tovrstne teodiceje so nastale predvsem na območju radikalnega in etičnega monoteizma (judaizem, krščanstvo, islam). Najbolj radikalno podreditev bogu predstavljajo različni koncepti božanske predestinacije, ki jih je moč najti v vseh vejah biblične tradicije, predvsem pa v islamu in kalvinizmu. Vendar je bila takšna strogost mazohističnih teodicej za ljudske množice prehudo breme, zato je bila ublažena z upanjem na kompenzacijo na drugem svetu. V bolj sofisticiranih krogih je bila strogost ublažena z različnimi teološkimi interpretacijami trpljenja, v krščanstvu na primer s kristologijo. Inkarnirani bog Kristus (s svojo človeško in božansko naravo) je tudi trpel (zaradi grehov človeštva) in s tem dejanjem postane trpljenje sprejemljivo tudi za ljudi. (Berger 1990, 65–78)

Po Bergerju ima problem teodiceje osrednje mesto v vsakem religijskem prizadevanju po ohranitvi sveta, saj če »anomija, kaos in smrt ne morejo biti integrirani v nomos človeškega življenja, ta nomos ne bo zmožen prevladati v krizah tako kolektivne zgodovine kot individualne biografije«. (Berger 1990, 80)

Weber poudarja, da bolj ko gre razvoj v smeri pojmovanja transcendentno unitarnega boga, ki je univerzalen, težje je uskladiti njegovo izjemno moč z nepopolnim svetom, ki ga je ustvaril in kateremu vlada. Problem teodiceje je bil po Webbru rešen na različne načine, in sicer:

1. *Mesijanska eshatologija* pripoveduje, da bo v prihodnosti (na tem svetu) prišlo do revolucije, ki bo prinesla pravico, s tem pa eshatološki proces postane politična in

družbena transformacija sveta. Pojavil se bo mesija in naredil konec krivicam in trpljenju svojih privržencev. Trpljenje obstoječe generacije naj bi bila posledica grehov prednikov, odgovornost pa se prenese na potomce. Mesijansko kraljestvo naj bi si zaslužili zgolj potomci pobožnih prednikov.

2. *Verovanje v drugi svet*: kadar je bilo upanje na prihod mesijanskega kraljestva neopravičeno (greh ni bil narejen) odloženo, je bila uteha preložena na drugi svet. Pravici bo zadoščeno na sodni dan, s tem bo retribucija izvršena.
3. *Predestinacija*: dejanja vsemogočnega boga so človeku nedoumljiva, kriterijev človeške pravičnosti ni mogoče aplicirati na božja dejanja.⁴ Bog določi človekovo usodo tako na zemlji kot po smrti, ki je človek s svojim obnašanjem ne more spremeniti. Ker je bog vsemogočni gospodar nad svojimi stvaritvami, se lahko nagibamo k interpretaciji, da vidimo njegovo previdnost in osebno posredovanja povsod v svetovnem procesu.
4. *Dualizem*: bog ni vsemogočen, saj poleg dobrega boga obstajajo še sile teme, med njimi pa poteka večni boj. Nepravičnost, greh in trpljenje so posledica kontaminacije svetlobe s temo.
5. *Karma*: verovanje v preseljevanje duš, po katerem so posameznikova dejanja na tem svetu nezmotljivo kompenzirana z usodo v naslednjih življenjih duše. Trpljenje je posledica grehov, storjenih v prejšnjih življenjih. Vsak posameznik sam vpliva na svojo usodo. Ker obstaja univerzalni mehanizem retribucije, je vsaka predstava o poseganju vanj s strani vsemogočnega boga nepredstavljiva, saj deluje avtomatično. (Weber 1993, 138–146)

Na tem mestu bi predstavila tudi Webrov pogled na razvoj koncepta onstranstva. Zametek tega koncepta je že navzoč v razvijanju magije v verovanje v duhove, vendar pa obstoj verovanja v duše umrlih še ne pomeni nujno oblikovanja koncepta kraljestva mrtvih. Razširjeno je bilo verovanje, da se duše umrlih lahko inkorporirajo v živali in rastline, odvisno od načina življenja in smrti, vpliva klana in razrednih povezav. Iz tega vira se napajajo vsi koncepti transmigracij duš. Tudi če obstaja verovanje v kraj mrtvih (najprej v geografsko oddaljen kraj, potem pa nad ali pod zemljo), iz tega še ne sledi, da duše tam ostanejo za vedno.

---

⁴ Weber pravi, da problem teodiceje s tem izgine.

Najprej je bila skrb za usodo duše po smrti domena elit in bogatih, katerih zemeljske potrebe so že bile zadovoljene, kajti le oni so si lahko privoščili visok strošek za zagotovitev življenja na drugem svetu. Na tej točki drugi svet še ne postane mesto retribucije. To postane šele potem, ko se koncept boga eticira in se nato bog skozi moralni premislek odloči o usodi ljudi. Bolj ko je bog podvržen transcendentalnim vrednotam in ciljem, bolj je človekovo obnašanje usmerjeno k usodi na drugem svetu. Tako pride v skladu s formulo »zadnji bodo prvi« do preobrata, saj skrb za usodo duše ni več v domeni elite, temveč vseh. S trpljenjem, še posebej prostovoljnim, si človek pridobi milost boga in si izboljša možnosti uspeha v življenju na onem svetu. Kadar pa so religije podvržene vplivom vladajočega razreda, pride do nasprotnega pogleda, in sicer da se bo zemeljska diferenciacija družbenih razredov nadaljevala tudi v prihodnem svetu, saj izhaja iz božanskega posvečenja. (Weber 1993, 140–142)

Flere navaja, da je pglavitna funkcija teodiceje tolažba, s tem ko odgovarja na vprašanja, zakaj dobri ljudje trpijo, pokvarjeni pa so srečni in uspešni, ko razlaga smisel trpljenja, smrti in krivic, kljub obstoju vsemogočnega, pravičnega in neizmerno dobrega boga (kot ga pojmujejo monoteistične religije). Teodiceje podajajo različne razlage trpljenja: trpljenje ni resnično, temveč navidezno; bitja, ki jih je ustvaril stvarnik, so samostojna in s tem odgovorna za svoja dejanja; iz trpljenja se človek marsičesa nauči, se moralno izpopolnjuje ali pa ga stvarnik preizkuša; življenje je kratko, poplačano bo po končni moralni sodbi; božja modrost je za človeka nedoumljiva; obstoj hudobnega/hudobnih bogov. Flere na koncu opomni na pogost obstoj in povezanost različnih teodicejskih formul znotraj iste verske doktrine. (Flere in Kerševan 1995, 67)

Momen med najpogostejše razlage trpljenja in zla uvršča: vzrok in posledico – trpljenje je posledica človeških dejanj; nevednost; zla bitja; zlo je inherentno vsem živim bitjem (doktrina o izvirnem grehu); trpljenje je posledica svobodne volje; zanikanje naravnega zla – obstajajo zgolj različne stopnje dobrega; svet, ki obstaja, je najboljši možen svet; mehanizem za duhovno rast in trpljenje je posledica dejanj boga ali bogov. (Momen 2009, 214)

---

⁵ Diferenciacija nebes in pekla ne poteka nujno sočasno z razvojem tega koncepta, ampak je relativno pozen produkt evolucije. (Weber 1993, 141)

2.4 Socialna funkcija (določanje pravil delovanja)

Weber pravi, da vpliv religije na način življenja (conduct of life) variira v skladu s potjo odrešitve in psihološkimi kvalitetami določene odrešitve. Ena od poti k odrešitvi vodi skozi čisto ritualne dejavnosti in ceremonije kultov, tako znotraj religijskega čaščenja kot v vsakdanjem življenju. Cilj je osvoboditev od krivde in pridobitev zakramentalne milosti. Z naraščajočo sistematizacijo etike dobrih del pa sta se razvili dve poti k odrešitvi. Prva vodi k odrešitvi skozi dobra dela posameznika, njegova usoda je odvisna od skupnega razmerja med dobrimi in slabimi dejanji. Druga se osredotoča na etično celovito osebnost posameznika, ki je lahko posledica bodisi božjega daru bodisi urjenja v dobroti, ki zahteva metodično podreitev posameznikovega celotnega življenja oz. posameznik si metodično prizadeva za pridobitev svetosti (metodična sanktifikacija). Tam, kjer obstaja verovanje v transcendentalnega boga, ki je napram svojim stvaritvam vsemogočen, je cilj metodične sanktifikacije pridobitev religijskih kvalitet, ki jih zahteva bog, usmerjen pa je v onstranstvo in etiko. (Weber 1993, 151–159)

Glede na to, kakšna vrsta praktične etike je usmerjena k odrešitvi oz. katere vzorce socialnega obnašanja krepi z obljubo odrešitve, Weber loči med religijami odrešitve in prilagoditve. V svojo analizo je vključil predvsem protestantizem, budizem, hinduizem, meniško krščanstvo, tradicionalno rimokatolištvo, judovstvo, islam in konfucianizem. (Debeljak 1995, 118–119)

Protestantizem v namen odrešitve prakticira posvetni asketizem, budizem pa onstranstveni misticizem. Odrešitev je mogoče doseči le skozi metodično podreitev posameznikovega celotnega življenja strogi askezi. Tu je pomembnejša celotna življenjska pot in ne toliko druge religiozne obveze in moralne dolžnosti. Protestantizem poudarja pomen poklica za odrešitev, saj »je izpolnjevanje posvetnih dolžnosti edina pot, kako ugajati Bogu«. (Weber 2002, 74) Pot do odrešitve v budizmu pa je ravno nasprotna, saj se doseže s kontemplativno meditacijo in umikom iz tostranskega sveta. Ti dve religiji sodita med religije kreposti. (Debeljak 1995, 119)

Med religije kreposti sodita tudi meniško krščanstvo in hinduizem, saj do odrešitve vodi celotna življenjska pot. Meniško krščanstvo prakticira onstranstveni asketizem, hinduizem pa posvetni misticizem. Krščanski menihi so udeleženi askezi v samostanih, hindujci pa so vestno spoštovali kastne dolžnosti, istočasno pa ohranjali kontemplacijo. V primerjavi s protestantizmom in budizmom meniško krščanstvo in hinduizem zamenjata področji izvajanja asketskih in mističnih praks (poklic/samostan, umik iz socialnega sveta/delovanje v socialnem svetu).

Judovstvo in katolicizem pa se poslužujeta posebnih dejavnosti za dosego odrešitve, celotni potek življenja tu ne igra primarne vloge. Pomembna je komunikacija z bogom, s katero lahko posameznik nadzoruje svojo usodo. Milost božjo lahko prikljče z molitvijo, zaobljubo, predvsem pa z dobrimi deli. S tem ko sta omejila sredstva za doseganje odrešitve na obrede, posledično izvajata šibkejši nadzor nad življenji ljudi kot religije kreposti.

Islam in konfucianizem predstavljata religiji prilagoditve, saj predpisujeta podrejanje prevladujočim družbenim tradicijam, hierarhijam in interesom, namesto prizadevanja za odrešitev. V islamu celo verujejo, da se hierarhije nadaljujejo tudi v posmrtnem življenju, medtem ko konfucianizem ne vsebuje ideje o onstranstvu. Obe religiji sta omejeni na legitimiranje obstoječih hierarhij in tradicij.

Po Webrovem mnenju so torej religije odrešitve (protestantizem, budizem, hinduizem, meniško krščanstvo, rimokatolicizem in judovstvo) tiste, ki dodeljujejo poseben pomen določenim vzorcem obnašanja in na ta način vplivajo na socialno obnašanje ljudi, medtem ko religije prilagoditve določenim vzorcem obnašanja ne pripisujejo posebnega pomena, zato se verniki prilagodijo obstoječim socialnim rutinam in prevladujočim posvetnim interesom in na ta način utrjujejo družbeni status quo. (Debeljak 1995, 120–123)

2.5 Kompenzacija

Ameriška sociologa Stark in Bainbridge (1987) obravnavata religijsko delovanje družbenih skupin in posameznikov na predpostavki racionalne izbire. Ljudje iščejo to, kar zaznavajo kot nagrado in se izogibajo temu, kar zaznajo kot strošek. V praksi to pomeni, da ljudje v vsakdanjem življenju delujejo racionalno⁶ in izberejo optimalno rešitev glede na percipirane stroške in nagrade⁷. Vendar nekatere željene nagrade obstajajo zgolj v omejeni količini, nekatere pa sploh ne obstajajo. Poleg tega, da zaradi omejene količine večina ljudi ne more imeti toliko nagrad, kot bi si želeli, so mnoge izmed njih zgolj začasne, kar pomeni, da jih je potrebno vedno znova pridobivati. Obstoječe nagrade človek dosega z izmenjavo z drugimi, pri tem pa si prizadeva doseči visoko menjalno razmerje oz. čim večji presežek neto nagrad nad stroški. V realnem življenju imajo nekateri posamezniki in skupine več družbene moči kakor drugi, kar je posledica neenakomerne razporeditve posameznih in družbenih lastnosti,

---

⁶ Elster poudarja, da racionalno vedenje ni vedenje, ki je objektivno optimalno ali prilagodljivo, ampak vedenje, ki se zdi optimalno akterju samemu in je udejanjeno prav zato, ker je percipirano kot optimalno. (Elster v Lavrič 2007, 40)

⁷ Nagrade se razlikujejo po vrsti, vrednosti in splošnosti. Nagrade so tem bolj splošne, čim več drugih nagrad vsebujejo. (Stark in Bainbridge 2007, 36–37)

ki določajo moč⁸. Ljudje in skupine z večjo močjo imajo običajno v monopolu nagrade, ki obstajajo v omejeni količini. Za vredne redke nagrade so ljudje pripravljeni plačati visoko ceno, težavnost pridobivanja pa sproža občutke frustracije.

Poleg nagrad, ki obstajajo v omejeni količini, pa obstajajo tudi takšne, ki empirično sploh ne obstajajo (npr. življenje po smrti), vendar njihovega neobstoja ni mogoče dokazati, želje po njih pa ne zatreti, zato ljudje pogosto sprejmejo razlage, ki njihovo izpolnitev postavljajo v daljno prihodnost ali v kakšen drug nepreverljiv kontekst. Na tem mestu Stark in Bainbridge vpeljeta ključen koncept teorije religije, in sicer koncept kompenzatorjev. Pravita, da ljudje kljub dejstvu, da ne morejo zlahka doseči močno želenih nagrad, vztrajajo v svojem prizadevanju in pogosto sprejmejo razlage, ki prinašajo le kompenzatorje⁹ oz. neotipljive nadomestke za zelene nagrade. Ljudje obravnavajo kompenzatorje, kakor da so nagrade. Kompenzatorji se razlikujejo po splošnosti, vrednosti in vrsti nagrad, ki jih nadomeščajo. Posebni kompenzatorji nadomeščajo posamezne, posebne nagrade, splošni kompenzatorji pa nadomeščajo skupino številnih nagrad in nagrade velike vrednosti. Najsplošnejše kompenzatorje podpirajo le nadnaravne razlage in na te sisteme splošnih kompenzatorjev se nanašajo religije. Na tem mestu avtorja uvedeta koncept religijskih organizacij, ki jih opredelita kot »družbena podjetja, katerih primarni cilj je ustvarjati, vzdrževati in izmenjavati splošne kompenzatorje, utemeljene na nadnaravni podlagi«. Poleg kompenzatorjev religijske organizacije ustvarjajo tudi nagrade, kot so članstvo v cerkvi, udeležba pri obredih in dejavnostih, druženje ...

V vsakdanjem življenju ljudje težijo k zamenjavi kompenzatorjev za nagrade. Za pridobitev nagrade pa morajo biti izpolnjeni naslednji pogoji: nagrada mora obstajati, potrebno je ločiti med kompenzatorjem in nagrado in potrebna je družbena moč. V kolikor željena nagrada obstaja, je moč posameznika ali skupine negativno povezana s sprejemanjem religijskih kompenzatorjev. Posamezniki in skupine z družbeno močjo imajo običajno v monopolu redke nagrade, družbeno šibkim pa preostanejo le kompenzatorji. Bogastvo in z njim povezane nedosegljive dobrine določijo za grešne in sprejmejo drugo razlago, da bodo tisti, ki živijo brez njih, dosegli povračilo v nebesih, kjer bodo prvi zadnji in zadnji prvi.¹⁰ Kakor hitro pa pride do izboljšanja gmotnega stanja, skupina kaj kmalu postane bolj posvetna in materialistična in raje poseže po nagradi kot kompenzatorju. V kolikor pa željena nagrada ne

---

⁸ Moč je stopnja nadzora nad lastnim menjalnim razmerjem. (Stark in Bainbridge, 41)

⁹ Stark in Bainbridge opredelita kompenzatorje kot pričakovanja nagrade v skladu z razlagami, ki jih je težko nedvoumno ovrednotiti. (Stark in Bainbridge 2007, 44)

¹⁰ Ta razlaga je že teodiceja.

obstaja, posamezniki in skupine ne glede na svojo moč sprejemajo religijske kompenzatorje (npr. verovanje v življenje po smrti). (Stark in Bainbridge 2007, 35–58)

Weber podarja, da, medtem ko je religija na eni strani zadovoljevala potrebo bogatih in močnih po legitimiranju, je na drugi strani z obljubo nagrad za dobra dela in kazni za nepravilne zagotavljala kompenzacijo depriviligiranim. Upanje in pričakovanje pravične kompenzacije predstavlja eno najbolj razširjenih oblik ljudske religije povsod po svetu, vsebine pričakovane kompenzacije pa se razlikujejo glede na obljube posamezne religije. (Weber 1993, 108)

Marx gleda na religijo kot na družbeno tvorbo, ki izhaja iz razmer odtujitve oz. alienacije, do katere prihaja zlasti zaradi delitve dela in zasebne lastnine, svoj vrhunec pa doseže v obdobju kapitalizma. Religijo označi za »opij ljudstva«, saj kot opij poraja vizijo o drugem, pravem, novem svetu nebeškega kraljestva ali pa pravem, notranjem svetu nasproti nevzdržnim zunanjim materialnim družbenim razmeram. (Kerševan 1975, 21)

Haralambos in Holborn pravita, da je za Marxa religija utopija, ki lajša trpljenje, ki ga povzročata izkoriščanje in odtujitev. Religija v ničemer ne prispeva k rešitvi problema, temveč s svojimi miti zgolj opravičuje in legitimira izkoriščanje podrejenega razreda, prevlado in privilegije vladajočega. Trpljenje zatiranih otopi na različne načine, bodisi z obljubo večne blaženosti v posmrtnem življenju bodisi trpljenju pripiše smisel in ga naredi za vrlino, ki bo po smrti zamenjana za nagrado kot nadomestilo za krivice (lažje gre kamela skozi šivankino uho kakor bogataš v nebeško kraljestvo). Ponuja lahko tudi upanje v poseg nadnaravnih sil, ki bodo rešile probleme, pogosto pa tudi opravičuje družbeni red in položaj posameznika v njem.¹¹ S slednjim vzdržuje status quo, saj predstavlja obstoječe družbeno stanje kot neizbežno, revščina in druge nesreče so odraz božje volje ali posledica grehov, zato je bolje, da se posamezniki sprijaznijo s svojim položajem, saj tako postane življenje znosnejše. (Haralambos in Holborn 1999, 458–459)

Kerševan izpostavlja, da po Marxu religija opravlja legitimacijsko (glede na družbeni sistem) in kompenzacijsko funkcijo (glede na posameznika) na način, da posamezniku ponuja

---

¹¹ Razlaga trpljenja oz. teodiceja. Berger kot eno pglavitnih funkcij teodicej pripiše razlago neenakosti moči in privilegijev. Glej teodiceja Berger.

kompenzacijo, če sprejme obstoječi sistem in tako ohranja status quo. Hkrati poudarja, da je interpretacija Marxovega »opija ljudstva« kot »opij za ljudstvo« napačna, saj taka razlaga predvideva, da je nekdo (vladajoči razred, duhovniki) varal ljudstvo in ga omamljal z opijem predstav o onstranskem življenju z namenom podreditve ali izkoriščanja v stvarnem svetu. Ta razlaga je enostranska, saj ne glede na resnično obstajanje takega varanja religija, ki je učila »blagor ubogim, zakaj njih je nebeško kraljestvo«, ni mogla nastati med mogočnimi. Bolj pravilna je interpretacija, da sta vsak razred in družbena skupina v svojih religioznih predstavah izražala svoj položaj in interese. Vladajoči razred si je prizadeval, da bi podrejeni sprejeli njegove nazore in vrednote, si tako utrdil položaj in zaščitil svoje interese. Pri tem je pogosto tudi bolj ali manj uspel, odvisno od sposobnosti podrejenih, da oblikujejo in osmislijo svoje interese. Vendar pa je tudi kakšno revolucionarno gibanje uporabilo religiozne predstave in v imenu boga zahtevalo spremembo obstoječega reda, tako da je pojmovanje religije kot sredstva za držanje ljudi v pokorščini ali kot produkt vladajočega razreda nelogično.

Oprelitev religije kot opija ljudstva se pogosto interpretira na način, da religija s svojimi predstavami o bogu, onstranstvu, posmrtnem življenju in višji sili, ki določa ali posega v dogajanje na svetu, učinkuje kot opij, ki z iluzijami odvrča ljudi od upora proti obstoječemu družbenemu stanju. Kerševan opozarja, da bi bila zgolj taka opredelitev socialne funkcije religioznega drugega sveta enostranska, kajti religija, kot jo je označil Marx, ni zgolj izraz bede, ampak tudi protest proti njej, saj sam obstoj religioznega drugega sveta dokazuje, da ta svet ni pravi. Ta iluzoren protest, ki nasproti obstoječemu svetu postavlja le iluzijo drugega sveta, tega sveta ne odpravlja, saj ga jemlje za svojo osnovo, ki jo dopolnjuje, s tem pa obstoječi svet posredno potrjuje in nehote ohranja. Religiozni drugi svet skriva v sebi tudi možnost dejanskega protesta, in sicer kadar se hoče realizirati v tem svetu. Na ta način funkcionira religija v apokaliptičnih in drugih utopičnih konceptih uresničenja božjega kraljestva na zemlji. Vsebina socialne funkcije religioznega drugega sveta (reakcionarna, progresivna, konservativna, revolucionarna) ni odvisna od njega kot takega, temveč od socialnega konteksta, v katerega je vključena, od družbenih nosilcev in interpretacije. (Kerševan 1975, 43–46)

2.6 Integracija

Durkheim v svojem prvem večjem delu O delitvi družbenega dela (1893) na osnovi primerjalne analize primitivne in moderne družbe išče »lepilo«, vez, ki drži družbo skupaj. Ugotovil je, da prvobitne družbe v glavnem povezujejo nematerialna družbena dejstva, še posebno močna skupna morala oz. »kolektivna zavest«. Naraščajoča kompleksnost družb pa zmanjšuje kolektivno zavest. Glavno vezivo modernih družb postane zapletena delitev dela, ki ljudi povezuje na način odvisnosti, vendar vsebuje mnoge patologije, kar ji onemogoča učinkovito povezovanje družbe.

V poznejšem delu Elementarne oblike religijskega življenja (1912) analizira versko življenje avstralskega plemena, aborigine. Menil je, da je korenine religije lažje iskati pri enostavnih kot pri kompleksnih religijah in da razlaga velja za obe, saj ostaja jedro verskih pojavov vedno enako. Ugotovil je, da je vir religije družba sama, kajti sama definira nekatere stvari kot religiozne (svete) in ostale kot profane. Na koncu pride do zaključka, da sta družba in religija eno oz. religija je način, kako se družba izraža v obliki nematerialnega družbenega dejstva. Menil je, da skozi čaščenje boga ljudje pravzaprav častijo družbo. Tako je Durkheim družbo in njene najpomembnejše proizvode deificiral, s tem pa zavzel zelo konservativno stališče.¹² (Ritzer 1996, 18) Čaščenje družbe krepi vrednote in moralna prepričanja, z opredeljevanjem vrednot kot svetih pa jim religija podeli večjo moč, ki usmerja človekovo delovanje.¹³ Odnos spoštovanja do svetega je enak odnosu, ki se vzpostavlja do družbenih dolžnosti in obveznosti. V čaščenju družbe ljudje prepoznavajo pomembnost družbene skupine, svojo odvisnost od nje, in na ta način religija krepi enotnost skupine, jo integrira. (Haralambos in Holborn 1999, 455) In prav tu po Durkheimovem mnenju leži bistvo religije, ki obstaja le zato, da integrira družbo, hkrati pa je najpomembnejši garant njene kohezije. Integracijsko funkcijo religija udejanja predvsem z brzdanjem človeka, ki je nagnjen k egoizmu. (Flere in Kerševan 1995, 45)

---

¹² S tem, ko izenači družbo in religijo, posredno družbo in njene institucije deificira in tako legitimira obstoj in pomembnost družbenih struktur in načinov vedenja, ki so v skladu s splošno sprejetimi vrednotami.

¹³ Socialna funkcija religije

3 DRUŽBENE FUNKCIJE RETRIBUCIJE V RAZLIČNIH RELIGIJAH

3.1 Hinduizem

Hinduizem je najstarejša religija med delujočimi verskimi tradicijami, za katero se pogosto uporablja ime sanatana dharma, »večni zakon« ali »večna pot«, ali pa kar dharma (moralni in religijski zakon). Zaradi svoje kompleksnosti, saj združuje različne indijske kulture in tradicije z različnimi koreninami in je brez ustanovitelja, se pogosto razumeva bolj kot način življenja, ne toliko kot posebna religija, mogoče ga je najbolje opisati kot zbir religijskih in moralnih idej in praks, ki so bile spojene postopoma skozi številne generacije. Arijska kultura naj bi se razvila okoli dve tisočletji pr. n. št. na območju Centralne Azije ali Rusije. V obdobju med 2000 in 1500 pr. n. št. naj bi Ariji postopoma prodrli na indijsko podcelino in si pokorili tamkajšnja staroselska dravidska plemena. Temelji, ki so omogočili razcvet vedske književnosti in kulture, so bili po mnenju indijskih tradicionalnih filozofskih šol postavljeni že pred vdorom Arijev v Indijo, zato postavljajo le-te v legendarni, v meglo zaviti predzgodovinski čas. Po vdoru Arijev so le-ti začeli uveljavljati svojo religijsko kulturno nadvlado, hkrati pa so potekali intenzivni sinkretistični procesi s staroselskimi religijami in kulturo. V tem času je nastajala versko-filozofska literatura, imenovana Vede (znanje), zadnjo stopnjo vedskega razvoja pa predstavljajo filozofsko-religiozne razprave Upanišade. Med letoma 400 pr. n. št.–400 n. št. nastaneta še epa Ramajana in Mahabharata, katere najbolj vpliven del je Bhagavadgita. Prav tako v tem obdobju nastane še pomembni etični kodeks Manujev zakonik, ki vsebuje zapise kastnih dolžnosti in pravic, varnašramadharmo, ki je tako pomembna sestavina hinduizma, da je za nekatere kar prvo ime zanj. (Smrke 2000, 75–78; Štukelj Knežević 2006, 109; Encyclopaedia Britannica 2016a)

V hinduizmu obstajajo mnogi različni filozofski sistemi, vendar večina sledi eni od šestih tradicionalnih filozofij. Tri najpopularnejše filozofije oz. darsane so:

Sankhja ločuje med snovjo in duhom kot večno ločenima realnostma, ne priznava obstoja boga ustvarjalca in je ateistična filozofija.

Joga je v nasprotju s sankhjo teistična filozofija, ki uči o obstoju boga stvarnika, s samkhjo pa deli pogled o ločenosti snovi in duha. (Ma'sumian 1996, 1–2)

Tako po sankhji kot po jogi trpljenje izhaja iz nepoznavanja narave duha, ker se duha zmotno zamenjuje za psihomentalna stanja. Sankhja si prizadeva doseči osvoboditev zgolj z gnozo, medtem ko sta za jogo potrebni askeza in tehnika meditacije. (Eliade 2011, 35)

Vedanta predstavlja najbolj razširjen sistem, znotraj katerega soobstajajo trije različni pogledi: Nedualistični predstavlja brahmana kot absolutno realnost oz. boga, kot edini resnični obstoj, vse ustvarjeno pa zgolj kot manifestacijo tega boga skozi prostor in čas. Vzrok vsega trpljenja je nepoznavanje prave narave duha. Z razumevanjem le-te se osvobodimo trpljenja in dosežemo združitev z brahmanom, kar je namen življenja.

Kvalificiran nedualizem vidi brahmana kot transcendentnega, neosebnega, kot bistvo čiste zavesti, ki pa se na neki točki zgodovine transformira v osebnega boga, vesolja in v vse duše. Človek se lahko osvobodi (zasužnjen je zaradi odtujitve od boga) s komuniciranjem z bogom.

Dualizem prepoznava brahmana kot osebnega boga, kot kreatorja vsega obstajajočega. Svet vidi kot resničen, vendar ločen in odvisen od brahmana. Zasužnjenost duše pripisuje ne prepoznavanju svojega kreatorja, osvoboditev pa lahko dosežemo s komuniciranjem z bogom. (Ma'sumian 1996, 1–2)

Kljub temu da obstajajo v hinduizmu različne filozofije, pa imajo skupno kategorialno orodje. Vse namreč priznavajo zaporedje avidja–karma–samsara, za vse bivanje predstavlja bolečino, nevednost pa označujejo kot spanje, sanje, pijanost, ujetost. (Eliade 1996b, 37)

3.1.1 Karma-samsara in dharma

Karma je univerzalni vzročni zakon, po katerem vsako človekovo delovanje, dobro ali slabo, neizogibno določa posameznikovo življenje. Karma predstavlja etično dimenzijo procesa vnovičnih rojstev, ki se imenuje samsara.¹⁴ Veriga vnovičnih rojstev je neskončna, kajti vse delovanje vzdržuje krožni tok preseljevanja duš. Samsara označuje vpetost človeka v to svetovno dogajanje in temelji na nravni ureditvi sveta, saj dobra in slaba dejanja vodijo v ustrezno višjo ali nižjo življenjsko obliko v naslednjem življenju. Za tem pa stoji misel večnega svetovnega zakona, kozmični temelj vsega dogajanja in urejajoči dejavnik dharma. Dharma je religijski in moralni zakon, vodilno načelo posameznikovega življenja, ki ga zavezuje, da živi v skladu s svojo dharmo. To pa stori tako, da deluje v skladu z dharmo, ki se nanaša na vse ljudi (sadharana dharma), in vsebuje resnicoljubnost, nenasilje, radodarnost, druge vrednote in svojo specifično dharmo (svadharna), ki se nanaša na njegovo razredno pripadnost, status in pozicijo v življenju oz. da izpolnjuje dolžnosti, ki sodijo k njegovemu družbenemu položaju. (Kunzmann in drugi 1997, 17; Encyclopaedia Britannica 2016b, 2016c)

---

¹⁴ Tek, ki se vrača tja, od koder je prišel. (Kunzmann in drugi 1997, 17)

3.1.2 Mokša¹⁵

Mokša pomeni osvoboditev od krožnega teka vnovičnih rojstev (samsare) in predstavlja stanje, v katerem se atman združi z brahmanom. Zaradi avidje (neznanja), navezovanja sebe na svoje čute in telo, ter zaradi želja, iz katerih izvaja dejanja v imenu svojega iluzornega sebstva, človek ustvarja karmo in se vedno znova reinkarnira. Pot samsare je pot znanja, saj le poznavanje resničnega atmana, se pravi prepoznavanje identičnosti atmana z brahmanom, vodi v osvoboditev (mokšo) iz krogotoka vnovičnih rojstev (samsare). Osvobojeni atman nima karme in se posledično ne reinkarnira več. (Milčinski 2013, 255) Da pa bi človek dosegel mokšo, se mora odpraviti na eno od štirih poti spreminjanja zavesti:

Pot (marga) znanja ali džnjana joga je predvsem pot brahmanov. Pomeni poglobljen študij ved pod vodstvom učitelja oz. guruja, ki naj bi privedel do osvobajanja od materialnega sveta.

Pot kraljevske joge ali radža joga vključuje meditacijo in fizične vaje, ki privedejo do nadzora telesa in osvoboditve.

Pot karme ali karma joga je pot, ki naj bi jo bolj kot katero drugo prakticirali kšatrije. Pri tej jogi gre predvsem za opravljanje verskih dolžnosti v okviru varnašramadharme in družinske tradicije.

Pot predanosti ali bhakti joga je joga, ki naj bi jo izvajali predvsem vajišije in šudre, glavna značilnost pa je čaščenje ene izmed podob boga, opravljanje obredov ipd.

V vsakdanjem življenju hindujcev je mokša želja le redkih, večina si želi boljše reinkarnacije, pripadniki nižjih kast pa tako ali tako nimajo možnosti, da bi dosegli mokšo, preden se ne reinkarnirajo v višjo kasto. (Smrke 2000, 81)

3.1.3 Kastni sistem¹⁶

Nastanek kastnega sistema je najverjetneje povezan z vdorom Arijcev v dolino Inda in njihovo podreditvijo staroselcev Dravidov. Sčasoma se je uveljavil družbeni sistem varn¹⁷ oz. barv, od katerih so bili prvi trije čisti, ker so bili arya, medtem ko je bil četrti sestavljen iz poražencev iz arijskega osvajanja in po naravi neodpravljivo omadeževan. Na začetku se je družba razdelila na tri varne. Belo varno so predstavljali brahmani (duhovščina, učenjaki), ki proučujejo in učijo sveto vedo in opravljajo žrtvovanja. Rdeča varna je barva kšatrij (vladarji,

---

¹⁵ Osvoboditev ali olajšanje od želja tega sveta, od strahu, nevednosti, zla in skrbi. (Ma'sumian 1996, 8)

¹⁶ Drugo ime za kastni sistem je varnašramadharna, ki zajema dolžnosti posameznika glede na kastno pripadnost.

¹⁷ Arijci so bili praviloma svetlejši polti od staroselcev.

uradniki, vojaki), ki varujejo ljudstvo, rumena varna pa barva vajšij (kmetje, trgovci), ki se ukvarjajo z živinorejo, poljedelstvom, trgovino in drugo produkcijo naravnih dobrin. S časom nastane še črna varna – šudre (obrtniki, služabniki). Vsak izmed teh družbenih razredov je imel trdno določen položaj, dolžnosti in pravice in so zaradi dednosti, endogamije in strogega koda prepovedi zaprti vsak vase. Povsem izključeni iz kastnega sistema pa so pančame, pariye ali nedotakljivi, katerim je bilo dodeljeno opravljanje družbeno najmanj zaželenih del. Kastni sistem je utemeljen z različnimi miti, eden pomembnejših je sociogonski mit o Puruši iz Rgvede:

*Postala usta so brahman,
iz rok vojščak je narejen,
iz stegen obrtnik in kmet,
iz nog služabnik je nastal.*

Ta himna razlaga nastanek hindujske družbene ureditve kot del univerzuma, ustvarjenega ob prvem žrtvovanju, in je pomembna zato, ker družbene razrede pojmuje kot del kozmičnega reda in se tako delitev na kaste versko utemelji in s tem legitimira. (Dumezil 1987, 11; Pečenko 1990c, 164; Smrke 2000, 77; Pacheiner-Klander 2005, 10; Milčinski 2013, 252)

3.1.4 Ašrami (načini življenja)

Življenje pripadnikov omenjenih družbenih razredov je razdeljeno na štiri starostna obdobja ali ašrame (načine življenja) in vsakemu od njih so določene posebne dolžnosti in opravila. Prvo obdobje (brahmakarja) je namenjeno izobraževanju in vzgoji duha moških pripadnikov prvih treh varn, ko se pod vodstvom učitelja guruja učijo vedске tradicije. Ti trije razredi so imenovani dvakrat rojeni, drugič po obredu iniciacije (upanajana), s katerim otrok postane pripadnik kaste očeta. Drugi ašram je ašram gospodarjenja, ki se začne s poroko in je namenjen družini in poklicu, tretji ašram je ašram pokoja in se začne, ko gospodar osivi, ko se otroci osamosvojijo, ko je rojen prvi vnuk ... V tem obdobju se človek lahko začne počasi odpovedovati svetu. Šele v četrtem obdobju, ašramu meniha odpovednika, se človek lahko posveti iskanju končne odrešitve iz vezi zakona karme. Ta ašram je izbiren, človek se odloči, da postane sanjaši ali sadhu, kar pomeni tisti, ki je vse opustil. Sanjaši opusti stike s svojo preteklostjo in svetom in se v želji po združitvi atmana z brahmanom popolnoma umakne iz življenja. (Pečenko 1990c, 164; Smrke 2000, 83; Gethin 2008, xxx)

3.1.5 Purušarte (življenjski cilji)

V hinduizmu obstajajo štirje tradicionalni življenjski cilji ali purušarte. Prvi cilj je dharma, ki predvideva delovanje posameznika v skladu z varnašramadharmo. Drugi cilj je artha (premoženje, lastnina), v okviru katerega si človek prizadeva ustvariti materialne dobrine, potrebne za življenje. Smatra se namreč, da je materialno blagostanje nujna človekova potreba, za katero si človek prizadeva v drugem življenjskem obdobju, ašramu gospodarjenja. Artha je tesno povezana z aktivnostmi državne politike, ki vzdržuje družbeni red in preprečuje anarhijo. Prizadevanje za materialne dobrine mora biti vedno regulirano z višjim ciljem dharmo, saj bi v nasprotnem primeru prekomerno prizadevanje za materialne dobrine vodilo do nezaželenega in uničujočega pretiranega bogatenja. (Encyclopaedia Britannica, 2016č) Tretji cilj je kama, ki predstavlja uživanja življenjskih radosti, predvsem čutnih užitkov in ljubezni. Četrty cilj je mokša, h kateremu pa človek naj ne bi težil, dokler ni izpolnil prvih treh ciljev, saj predstavlja popolno nasprotje prvim trem ciljem. Tisto, kar je cilj prvih treh purušart, je sedaj le še vezanost ali avidja (neznanje), ki se je je treba rešiti. (Smrke 2000, 84)

3.1.6 Osebna eshatologija

Vede, ki predstavljajo najstarejše in najsvetejše hindujske svete spise, ne vsebujejo ideje transmigracije ali karme, te doktrine se pojavijo šele v Upanišadah. Po Vedah, življenju na zemlji, ki je samo eno, sledi večni obstoj duš na različnih nematerialnih nivojih eksistence. Verniki bodo uživali večno življenje v nebesih, ki so prav tako samo ena. Pot v nebesa je polna nevarnosti in demonov, ki želijo vernike odvrniti od prave poti, na pomoč pa jim priskoči Jama, prvi človek, ki je umrl in nato postal bog mrtvih, gospodar in sodnik umrlih. Nebesa predstavljajo nagrado za vrline, kot so zmernost, dajanje daritev duhovščini, sledenje svetemu zakonu, in za smrt v vojaškem spopadu. Duše za nagrado uživajo nebeške radosti in blaženost v kraju večne svetlobe, ob poslušanju zvokov petja in flavt uživajo somo, mleko, med in ghee, vse ostale želje pa jim uresničujejo posebne krave, družbo pa jim delajo predniki in razni bogovi. Tudi pekel je v Vedah naveden kot en sam (poznejši hindujski spisi navajajo veliko število peklov), opisan pa je kot temna jama brez dna, kamor bogovi, kot sta Indra in Soma, vržejo zlobne ljudi, demone, čarovnike in zarotnike. (Ma'sumian 1996, 5–7)

Upanišade uvedejo novi doktrini samsare in karme, ki odločilno zaznamujeta hindujsko eshatologijo in za kateri se zdi, da je njun namen opravičiti trpljenje in krivice tega sveta. Nesrečnim in tudi grešnikom ponudijo upanje na boljše življenje v prihodnosti. Prva

upanišada, ki omenja doktrino samsare, je Brhad-aranyaka upanišada, ki uvede koncept eksistencialnega monizma, po katerem vse duše izvirajo iz brahmana in potemtakem obstaja le ena duša v vseh bitjih. Človek, ki zaradi svoje nevednosti ne prepozna te enotnosti z brahmanom, je podvržen žalosti, strahu in ponovnim rojstvom. S prebiranjem Ved, meditacijo, vero, žrtvovanjem, postenjem, celibatom in asketizmom, človek lahko prepozna enotnost vsega obstajajočega in se izvije iz primeža ponovnih rojstev oz. doseže mokšo in postane brahmana.¹⁸ Brahmana uživa v stanju miru in spokoja že za časa življenja, po odhodu s tega sveta pa se njegov atman v popolnosti spoji z brahmanom. Tudi Maitri upanišada govori o enosti duš z brahmanom, na katero pa človek zaradi navezanosti na tozemne želje pozabi in je posledično podvržen novim rojstvom. Predpiše novo pot za osvoboditev od samsare, in sicer šestčleno jogo, ki vključuje kontrolirano dihanje, odklop čutil, meditacijo, koncentracijo, kontemplacijo in popolno združenje z objektom meditacije. Nazadnje jogi ne ločuje več med atmanom in brahmanom in postane brahmana. (Ma'sumian 1996, 7–10)

Bhagavadgita tako kot Upanišade uči o enosti eksistence in o reinkarnaciji, ponudi pa tri poti do odrešenja, med katerimi je tretja (pot predanosti) povsem nova. Prva pot je pot znanja (džnjana-marga), po kateri človek s pomočjo joge in meditacije pride do spoznanj o svoji identičnosti z brahmanom. Druga pot je pot nesebičnega delovanja (karma-marga), saj naj bi ne naša dejanja sama, ampak navezanost na nagrade teh dejanj povzročala nova rojstva. Človek se odreši s tem, da izvaja religijske in kastne dolžnosti brez pričakovanja nagrade. Ta pot je bolj željena kot pot znanja, saj je dostopnejša večjemu številu prebivalstva. Najbolj zelena pot pa je pot predanosti (bhakti-marga) in pomeni absolutno posvetitev srca in mišljenja Krišni, človek naj bi povsem posvetil življenje oboževanju in služenju Krišni in opustil vse druge želje. Ta pot do odrešenja naj bi bila najlažja in ne ekskluzivna kot prvi dve, saj je mogoča za oba spola in vse kaste. Mogoča pa je prav tako za nepravične, saj, kot pravi gita, »najhujši grešnik, ki začne častiti neomajno me, naj kot pravičnik vsak velja, ker dober je ta sklep njegov. Postane ves pravičen brž in trajni mir si pridobi« (IX 30–31).

Rigveda vsebuje preprost onstranski sistem retribucije, ki temelji na enih večnih nebesih in enem večnem peklu, Upanišade pa ta večna nebesa in pekel spremenita v začasna in jih pomnožita. (Ma'sumian 1996, 10–13)

---

¹⁸ Drugo ime, ki se uporablja za človeka, ki preseže avidjo in majo, s tem ko prepozna enost za časa življenja, je jivanmukti. Le-ta uživa v stanju mokše, ki je opisan kot sat–chit–ananda (obstoj–zavestnost–blaženost). (Momen 2009, 240–241)

3.1.7 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja

Karmo bi lahko definirali kot avtomatičen zakon pravičnosti, kajti vsakemu dejanju sledi pravična retribucija in potemtakem so vsi užitki, bolečine in trpljenje le pravično plačilo za človekova prejšnja delovanja. Da bi si človek prislužil boljšo karmo, mora delovati v skladu z varnašramadharmo, ki mu nalaga vestno opravljanje poklica, ki mu je določen glede na kastno pripadnost. »Pričakovano je bilo, da vsako prizadevanje za prehod iz ene kaste in še posebej vsiljevanje v sfero aktivnosti druge in višje kaste povzroča zlo magijo in poveča verjetnost slabe prihodnje inkarnacije.« (Weber 1993, 42–43) Dolžnosti pripadnikov različnih kast so opisane v osemnajsti himni (XVIII 42–44) Bhagavadgite, 47. in 48. kitica pa jasno potrđita navedeni citat:

*Boljše, da svojo le dolžnost,
četudi slaba je, storiš,
kot dobro drugega dolžnost.
Nič slabega ne zagreši,
kdor svojo naredi dolžnost,
ki mu z naravo dana je.*

*Ne sme pa opustiti se
dolžnost, z rojstvom določena,
čeprav je s slabim zvezana.
Saj vse je, česar se lotiš,
zavito v zlo kot ogenj v dim.*

Tako se pripadniki »najnižjih kast še posebej trdovratno držijo svojih kastnih dolžnosti, ki so predpogoj za ponovno rojstvo v boljši položaj«. (Weber 1993, 109)

Karma kot kozmični mehanizem kompenzacije zagotavlja nagrade in kazni za vsako dobro ali slabo dejanje. Moč in sreča posameznika izhajata iz njegovih zaslug in neuspehov v prejšnjih življenjih in v tem življenju žanje natančno tisto, kar je zaslužil. Na ta način je bilo dano popolno in brezpogojno opravičilo obstoječemu družbenemu sistemu. (prav tam, 266–268) Še več, »prekršitev dharme ni samo moralni prestopok napram družbe, temveč tudi zločin proti ultimativnemu redu, ki zajema tako bogove kot ljudi in vsa bitja«. (Berger 1990, 40) Na ta način je bila podana legitimacija kastnemu sistemu, ki je predstavljen kot večni in absolutno pravičen, kljub temu da normira odnose izrazite neenakopravnosti.

Teodiceja

Vzrok – posledica

V osemnajsti (XVIII 41–44) himni Bhagavadgite je družbena neenakost razložena z neenakostjo značajev, le-ta pa po zakonu karme izvira iz prejšnjih dejanj njihovih nosilcev.

Nevednost (avidja)

Trpljenje je plod nerazumevanja prave narave duha. Maitri upanišada opisuje človeka (ki ni spoznal prave narave duha) kot vklenjenega v verige, ki so jih skovali sadovi dobrega in zlega, kot zaprtega v ječo, pijanega ali potopljenega v temine strasti. Trpi zaradi neznanja (avidje), vse do uvida, gnoze (vidja, džnjana), da je samo na videz zagozden v ta svet, znebi se preveze iluzije in se zave samega sebe, svoje prave biti, to pa je istovetnost z brahmanom, in se tako reši trpljenja. (Eliade 1996b, 36)

Dejanje boga/bogov

Večina hindujskih bogov ima tako pozitivno kot negativno stran in slednji je pripisan izvor trpljenja. Značilen primer predstavlja bog Šiva, ki s svojim plesom hkrati ustvarja in uničuje.

3.2 Budizem

Budizem je religija in filozofija, ki izhaja iz učenja Bude (prebujeni), ki je deloval na področju severne Indije med 6. in 5. stol. pr. n. št., v obdobju velikih družbenih sprememb in intenzivnih religijskih aktivnosti. Buda se je odrekel vedski tradiciji in zavrnil nekatere njene odločilne postavke. Odpovedal se je idejam večnega brahmana in atmana, zavrnil kastni sistem in z njim varnašramadharmo, se odpovedal poslanstvu vedskih spisov in pomenu čaščenja bogov. Buda je bil verjetno rojen v relativno privilegiranih okoliščinah in užival udobno otroštvo, v nekem trenutku pa doživel razočaranje in postal potujoč asket. Predpostavlja se, da je najprej temu klicu sledil kot del skupine podobno mislečih asketov pod vodstvom enega ali več učiteljev. Ker ni bil zadovoljen z njihovim učenjem, je nadaljeval pot sam in sčasoma po svojem prepričanju dosegel prebujenje, ki se je kazalo v uvidu prave narave realnosti. To spoznanje, po njegovem mnenju, pomeni rešitev za probleme, ki jih povzročata trpljenje in bolečina, katere je doživel sam in videl pri drugih. Preostanek življenja je posvetil učenju skupine učencev in v ta namen ustanovil skupnost (sangha) beraških menihov in nun z jasno določenimi redovniškimi pravili. Menihi so verjeli v nekatere temeljne ideje glede transmigracije in poplačila dejanj, prakticirali meditacijske tehnike, ki

vodijo k nirvani in »živeli v stanju Prebujenega«. Poleg menihov je imel budizem mnogo privrženecv tudi med laiki, ki so sprejeli nauk, ne da bi se odrekli posvetnemu življenju. Z vero in darovanjem sanghi so si pridobivali zasluge, ki so jim zagotavljale posmrtno življenje v enem od rajev in boljšo reinkarnacijo. Ta vrsta pobožnosti je značilna za »ljudski budizem«. (Eliade 1996b, 61; Gethin 2008, xvi; Milčinski 2013, 281–283; Encyclopaedia Britannica 2016d)

Za časa svojega življenja je Buda s svojim zgledom kazal svojim učencem »srednjo pot«, po njegovi smrti pa so začeli nekateri učenci razlagati njegov nauk (dhama) na različne načine, zato so se učenci menihi sešli na treh velikih concilijih, na katerih so zbrali in kanonizirali celotno budistično izročilo, ki so ga sprva prenašali ustno. Sčasoma pa so to izročilo, ohranjeno po spominu, zapisali in nastal je palijski kanon Tripitaka (»Tri košare«). Tripitako sestavljajo Vinaja pitaka (košara redovniških pravil), Sutra pitaka (košara Budovih govorov, v katero sodi tudi Dhammapada) in Abidharma pitaka (košara višjega nauka). Delo Vprašanja kralja Melinde je nastalo v zgodnjem postkanoničnem obdobju in je prvo palijsko delo, ki omenja obstoj celotne Tripitake. (Pečenko 1990a, 142–153)

3.2.1 Therevada in mahajana

Skozi zgodovino se je budizem razvejal, v grobo ga lahko razdelimo na dve veji, in sicer na therevado (mali voz) in mahajano (veliki voz). Therevada predstavlja ortodoksno »šolo starejših«, ki se je proglašala za pravo naslednico Budovega nauka, saj naj bi ga posredovala v izvorni obliki. Ta šola je zagovarjala stroga pravila meniškega življenja in je ohranila jedro učenja zgodnjega budizma, medtem ko je bila mahajana bolj odprta za nove ideje in prakse. Razsvetljeni menihi so oblikovali elitno skupino in trdili, da samo oni poznajo pravo dhamo. Na ta način so izključili laike, ki niso bili sprejeti v red, in tudi mnogo menihov, kar je sčasoma razvilo zahtevo po vključitvi vseh kot enakovrednih na poti do osvoboditve. Tako se je oblikovala smer mahajana, v veri, da morajo imeti vsi možnost kreniti na srednjo pot in napredovati na njej do budstva, torej tudi tisti, ki se niso umaknili iz sveta in postali menihi in nune. Nastali so novi v sanskrtu napisani mahajanski teksti, ki so med drugim vnesli nove poglede na sangho, tekste, idealnega modreca in Budo, ki so ga častili kot božanstvo. Therevada budizem je razširjen v južni in jugovzhodni Aziji, mahajana pa v vzhodni Aziji. (Milčinski 2013, 292–295)

3.2.2 Štiri »plemenite resnice« in »srednja pot«

Bistvo Budovega nauka (dhama) predstavljajo »štiri plemenite resnice«, ki jih je oznanil kmalu po svojem prebujenju petim bivšim učencem v svojem govoru v Benaresu. Prva plemenita resnica se imenuje »resnica o neprijetnosti bivanja«, ki jo povzroča navezanost na minljive pojave. Življenje v tem svetu je neprijetno in nikoli ne prinese popolnega zadovoljstva. To je plemenita resnica o nezadovoljivosti (dukha), katero so učile tudi mnoge druge indijske filozofske šole tistega časa in po kateri je, tako kot za večino indijskih poupanišadskih mislecev, tudi za Budo, vse trpljenje. Rojstvo, starost, bolezen, obup, žalost in smrt je trpljenje. Celo sreča je trpljenje, ker je podvržena minljivosti in spreminjanju (anika) in je dukha zato, ker ni trajna. Druga plemenita resnica se imenuje »resnica o izvoru neprijetnosti bivanja«, ki jih povzročajo želje, hrepenenje, sla po življenju (tanha), in odloča o reinkarnacijah. Izraža se kot hrepenenje po čutnih užitkih, kot hlepenje po večnem trajanju (bivanju) in hlepenje po izničenju samega sebe (nebivanju), izvira pa iz nevednosti (avidja), iz nepravilnega in sebičnega dojemanja sveta, ki se manifestira kot želje (tanha), ki so vzrok za neprijetnost bivanja (dukha). Tretja plemenita resnica se imenuje »resnica o prenehanju neprijetnosti bivanja« in govori o tem, da dukha preneha, če odpravimo vzrok zanjo, kar pomeni, da se od bolečine osvobodimo tako, da odpravimo želje (tanho) in dosežemo nirvano. Četrta plemenita resnica se imenuje »resnica o poti, ki vodi k prenehanju neprijetnosti bivanja« in predstavlja opis praktične metode, imenovane »srednja pot« (maga) ali »osemčlena pot«, ki jo sestavlja naslednjih osem členov: pravilno razumevanje (samsare), pravilno mišljenje, pravilen govor, pravilna dejanja, pravilen način življenja, pravilna vztrajnost, pravilna pozornost in pravilna zbranost. Cilj srednje poti je spoznati svet »tak, kot je«, se pravi prepoznati njegovo minljivost, posledično si človek ničesar več ne želi, ampak živi v sedanjem trenutku, ki edini zares obstaja. (Pečenko 1990a, 134–140; Pečenko 1990b, 111–112; Eliade 1996b, 62–63)

3.2.3 Anatman (anata-nejaz)

Buda je prevzel panindijsko pojmovanje življenja kot samsare, ki jo povzroča karma, zavrnil pa je teorijo večnega atmana. Učil je, da stvarnost opredeljujeta anika (nestalnost, minljivost, spremenljivost) in anatman oz. nejaz (nesebstvo). Ne obstaja nič, kar bi bilo večno in absolutno, ampak je vse podvrženo gibanju, spreminjanju in s tem življenju in smrti. Iz tega sledi, da ni ničesar, na kar bi se lahko navezovali, vezanost na pojave izhaja iz nevednosti, iz napačnega koncepta stalnega jaza, ki si pojave prisvaja. Spoznanje o neobstoju večnega jaza

in posledično, da ni pojavov, na katere bi se bilo mogoče navezovati, predstavlja cilj budistične poti. Človek je na osnovi izkustva pojmovan kot skupek petih spreminjajočih se tokov (skand), ti so: fizični pojavi (materialni vidik), občutki, zaznave oz. predstave, mentalna stanja (reakcije na zaznavo) in zavedanje zaznave (zavest). Stalni jaz ne obstaja, osebnost je zgolj zaporedje pojavov, ki se porajajo iz dejanj in učinkov le-teh, in sicer zaradi želje, nevednosti in sovraštva, ki so vzrok za ujetost v krogotok samsare. Uvid, da v neskončni verigi pojavov ni nobene stalnice, vodi v osvoboditev od dukhe. Ob smrti se skupek skand razide, večno sestvo ne obstaja in po tem se budizem korenito razlikuje od hinduizma.¹⁹ (Milčinski 2013, 287–289)

3.2.4 Osebna eshatologija

V budizmu obstaja močno verovanje v obstoj sistema retribucije, po katerem vsi ljudje za svoja dejanja prejmejo nagrade in kazni, tako na zemlji kot v začasnih bivališčih²⁰ pred ponovnim rojstvom na zemlji. Med ta začasna bivališča sodijo številna nebesa in pekli. Pogledi na to, kaj se dogaja v nebesih in peklih, se med različnimi šolami budizma razlikujejo, predstavljeni pogled predstavlja percepcijo palijskega kanona.

Med mnogimi nebesi obstaja raj Indre, raj čudovite vegetacije z drevesi, ki svoj videz spremenijo šestkrat med letom, med šestimi različnimi letnimi časi. Nekatera med njimi prikazujejo lepoto vseh šestih letnih časov hkrati, na nekaterih se razcvetajo rdeči in modri lotosovi cvetovi, spet na drugih rastejo glasbeni inštrumenti. Prelepe igrive device, ki se ne starajo, so vedno na voljo za užitke vsakomur, ki si je zaslužil dobro karmo, in predstavljajo najizbranejši sadež Indrinega raja. Vsi tisti z dobro karmo bodo mladi živeli v tem hedonističnem kraju, kjer jim bo prihranjeno vsako gorje tako dolgo, dokler se nagrada za dobro karmo ne izteče in bodo krepostni padli na zemljo, kjer bodo podvrženi raznim nadlogam. Ker so budistična nebesa začasna, so začasni tudi užitki, svoboda, varnost ipd., ki jih nudijo, zato mora biti končni cilj vsakega vernika osvoboditev (nirvana) od kolesa življenja. (Ma'sumian 1996, 51–52)

---

¹⁹ Reinkarnacija ne prizadeva istega »jaza« kot v hinduizmu, temveč naslednjo psihološko agregacijo, ki nastane iz ostankov karme. (Smrke 2000, 106)

²⁰ Budizem navaja šest sfer ponovnega rojstva. Tri višje sfere so bodoča bivališča za pravične (nebesa, kraljestvo titanov, človeško kraljestvo), tri nižje sfere pa so namenjene zlim (pekel, kraljestvo lačnih duhov, živalsko kraljestvo). Najslabši gredo v pekel, najboljši pa v nebesa, vendar pa je najpomembnejša sfera ponovnega rojstva človeško kraljestvo, saj si je le tam mogoče prislužiti dobro karmo. Ostalih pet sfer služi le namenu retribucije. (Ma'sumian 1996, 47–48)

Budistična literatura zelo plastično opisuje peklenske muke, ki čakajo zlobne. Čuvarji pekla prišleka najprej z vročimi železnimi palicami prebodejo skozi roke, prsi in stopala in mu tako onemogočijo upiranje. Nato mu z ostrimi britvami od glave navzdol obrijejo meso, mu čez trup privežejo bojni voz, ki ga mora vleči sem ter tja skozi ognjeni prostor. Potem sledi plezanje in spuščanje po ognjeni gori vroče žerjavice, nato ga vržejo v kotel raztopljenega bakra, kjer se dobro prekuha, potem pa ga zalučajo v Veliki pekel, kjer v plamenih ostane dolgo časa. Ko se končno odprejo ena od štirih vrat in mučenec steče proti njim, se le-ta, tik preden jih doseže, zaprejo, nato pa je deležen še različnih kazni, preden se odprejo vzhodna vrata, skozi katera lahko izstopi. Na njegovo žalost se peklenske muke s tem ne končajo, saj vstopi v drug pekel, kjer mu stvori z iglastimi zobmi trgajo meso in kosti, da mu lahko izpijejo mozeg. Po tem peklu sledi še pekel vročega pepela, potem pa še gozd sabljastih dreves, po katerih mora plezati. Veter ga nato potisne še v gozd kovinskih listov, kjer ostane še brez ušes, nosa, rok in stopal. Sledi mu še potop v jedko reko, ko ga čuvarji končno potegnejo iz nje, ga vprašajo, kaj si želi sedaj, le-ta pa jim odvrne, da je lačen. Čuvarji mu nato z vročo rdečo kljuko odprejo usta in mu jo porinejo skozi grlo, nato pa ponovijo vprašanje. Žrtev nato odvrne, da je žejna, nakar ponovijo postopek in ji po grlu zlijejo stopljen svinec. Čuvarji nato žrtev stoterih mučenj še za dolgo časa vržejo nazaj v Veliki pekel, kjer ostane, dokler ne plača za vse posledice svojih zlih dejanj, ko pa dolg odplača, pade nazaj na zemljo. (Ma'sumian 1996, 52–53)

3.2.5 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja

Tako kot za hinduizem tudi za budizem karma, kot avtomatični kozmični mehanizem pravične kompenzacije, predstavlja enega temeljnih doktrinarnih konceptov. Posameznik je za kakovost svojega življenja v popolnosti odgovoren sam, lahko pa si s pravilnim delovanjem, to je s hojo po »osemčleni« oz. »srednji poti«, izboljša svojo karmo ali celo izstopi iz kroga ponovnih rojstev (samsara) in doseže končni cilj nirvano. V ljudski religiji pa so želje in cilji vernikov rojstvo v nebesih ali v boljšem položaju na zemlji.

Posledice različnih dejanj

Kralj vpraša meniha, zakaj niso vsi ljudje enaki. »Zakaj nekateri živijo dolgo časa, drugi le kratek čas, zakaj so nekateri bolehn, drugi zdravi, nekateri grdi, drugi lepi, nekateri šibki, drugi močni, nekateri revni, drugi bogati, nekateri nizkega rodu, drugi plemenitega rodu, nekateri brez modrosti in drugi polni modrosti?« (Vprašanja kralja Melinde, 79) Odgovor meniha je, da zato, ker so se pojavili na svetu zaradi različnih dejanj (karma). »Mladenič,

vsako bitje pogojujejo njegova lastna dejanja (karma), vsako bitje podeduje posledice svojih dejanj; dejanja so izvor vseh bitij, dejanja jih določajo in jim sledijo. Po dejanjih se bitja razlikujejo, zaradi svojih dejanj so bitja nizkotna ali plemenita.« (prav tam, 80)

Še podrobnejšo razlago posledic različnih dejanj najdemo v Cula-kammavibhanga suttu, ki poda specifične primere sadov karme. V kolikor po smrti človek ne pristane na zli destinaciji, nižji realnosti, v peklu in se vrne na zemljo kot človek, potem ga za njegova slaba dejanja čakajo kazni, ki so odvisne od narave storjenih dejanj. Kratko življenje je posledica neusmiljenega krutega ubijanja in nasilja. Bolezen doleti človeka, ki namerno poškoduje živa bitja z grudo zemlje, s palico ali z mečem. Grdota je posledica jeze in razdražljivosti, neupljivost (šibkost) pa ljubosumnosti. Revščina je kazen za skopost napram asketom in brahmanom, rojstvo v slabi družini (nizkega rodu) pa za neusmiljenost in aroganco napram uglednim. Brez modrosti se rodi tisti, ki se ne posvetuje z asketom ali brahmanom glede vprašanj, kot so: kaj je koristno in kaj ne, kaj je vredno graje, kaj je treba gojiti, kakšna dejanja me privedejo iz trpljenja ipd. Če pa so bila njegova dejanja obratna od opisanih (pravilna, dobra), se znajde v stanju radosti, na srečni destinaciji, v nebesih, v kolikor pa se utelesi kot človek, za svoja dobra dejanja žanje tiste nagrade, ki ustrezajo naravi njegovih dobrih dejanj. (Cula-kammavibhanga Sutta: The Shorter Exposition of Karma)

Namerno delovanje je tisto, ki je po budističnem razumevanju pomembno. Dejanja so motivirana bodisi iz pohlepa, sovraštva in iluzije bodisi iz nenavezanosti, dobrohotnosti ali modrosti. Vendar pa v praksi stvari niso tako enoznačne, saj je stanje mišljenja v času smrti prav tako pomembno in prav tako določa ponovno rojstvo, na kar opozarja Buda v Maha-kammavibhanga suttu. Ta tema je zajeta tudi v dialogu, naslovljenem Vprašanje o dobrem in zlu v Vprašanjih kralja Melinde. Tako je mogoče, da je nekdo, ki v življenju stori slaba dejanja, rojen v srečnih okoliščinah in obratno. (Gethin 2008, 195)

Privilegirani v življenju so za svojo srečo dobili legitimacijo in s tem je bila zagotovljena njihova psihološka potreba po posedovanju pravice do sreče, ki temelji na zasluženosti.²¹ V Cula-kammavibhanga suttu so z razlago vzrokov različnih nesreč in sreč podane tudi smernice delovanja, po katerih mora človek živeti, da si bo prislužil boljšo srečo v prihodnosti, v naslednjem življenju na zemlji ali katerem drugem kraju. Tako si lahko posameznik, ki ga tarejo nesreče, s pravilnim delovanjem, to je v skladu s srednjo potjo, prisluži nagrado, nepravični pa bodo kaznovani in na ta način je deprivilegiranim zagotovljena kompenzacija.²²

---

²¹ Glej legitimiranje Weber.

²² Glej kompenzacija Weber.

Tovrstna popolna simetrija med teodicejami trpljenja in sreče je značilna za karma-samsara kompleks.²³

Teodiceja

Nevednost (avidja)

Buda je učil, da je vse trpljenje (dukha), le-to pa izhaja iz nevednosti (avidja), zdravilo pa je pravo razumevanje zakonov bivanja, ki so zajeti v »treh univerzalnih resnicah«: anika (minljivost), dukha (trpljenje) in anata (nejaz). Rešitev od trpljenja leži na posamezniku, da uvidi te resnice in posledično doseže nirvano. S tem je »problem teodiceje rešen na najbolj možen racionalni način, namreč z eliminacijo vseh posrednikov med človekom in racionalnim redom univerzuma«. (Berger 1990, 68) Problem teodiceje izgine, saj se anomija, iz katere izhaja, izkaže za iluzijo in ni nobene potrebe po religijski razlagi trpljenja. (prav tam, 68)

Budizem vso breme odgovornosti za trpljenje naloži na ramena posameznika, kar je razvidno tudi iz naslednje kitice v Dhammapadi:

*Človek si sam stori vse zlo
in sam zato tudi trpi,
človek se sam izogne zla,
sam se ga osvobodi-
vsak nosi v sebi svoje zlo,
nihče drug ga ne more očistiti. (Dhammapada, XII 9)*

Vzrok – posledica

Primeri te teodiceje predstavljata predstavljena primera iz Vprašanj kralja Melinde in Cula-kammavibhange sutte.

3.3 Judaizem

Judaizem je religija Judov, ki jo najlažje opišemo kot kompleksen fenomen celotnega načina življenja Judov, ki vsebuje teologijo, pravo in številne kulturne tradicije. Izraelovo verstvo je verstvo knjige (Biblija), ki jo sestavljajo besedila različne starosti in usmeritev, zapisana po ustnem izročilu, ki je bilo v toku več stoletij popravljano, prirejano in preinterpretirano. Sodobni pisci začenjajo zgodovino Hebrejcev s praočetom Abrahamom, ki ga je izbral bog in

---

²³ Glej teodiceja Berger.

mu naročil, naj zapusti svojo rodovino in gre v Kanaan. Nato se bog Abrahamu znova razodene in mu obljubi to deželo in z njim sklene zavezo, da bodo njegovi potomci edino »izbrano ljudstvo«, v zameno pa zahteva poslušnost in spoštovanje božjih zapovedi. Zaradi lakote so se hebrejski predniki Izraelovega ljudstva preselili v Egipt, kjer so živeli v »suženjstvu«, zato so v 13. stol. pr. n. št. pod vodstvom Mojzesa Egipt zapustili (exodus). Tretji mesec po izhodu so prišli v Sinajsko puščavo, kjer je bog na gori Sinaj Mojzesu posredoval deset zapovedi (2 Mz 20: 2–17), s katerimi je bila zaveza dokončno potrjena. Mojzesu je bila razodeta tudi Postava (Tora), ki jo sestavlja vrsta moralnih, družbenih in verskih pravil. (Sveto pismo; Eliade 1996a, 111; Encyclopaedia Britannica 2016e)

3.3.1 Pomen zgodovine

Zgodovina predstavlja ključ za razumevanje judaizma, kar se odraža že pri avtorjih Biblije, ki so verjeli, da se božja navzočnost kaže primarno znotraj zgodovine. Celoten način eksistence antičnih Izraelcev je zaznamovalo prepričanje, da skozi zgodovino vstopajo v poseben odnos do boga, njihov odgovor na božjo navzočnost v zgodovini pa je pomemben ne samo za njih, temveč za celotno človeštvo. Bog (kot oseba) se je ljudem razodel skozi model in strukturo skupnega in individualnega življenja. Zaradi njegovega kontinuiranega delovanja v zgodovini v njihovem imenu je zahteval oblast, v ta namen z njimi sklenil zavezo in od njih zahteval spoštovanje njegove volje, ki jo je podal v Tori. Ubogljivost predstavlja sredstvo, skozi katero se bog manifestira v konkretni človeški eksistenci. Skupno življenje izbrane skupnosti je bil poziv ostalemu človeštvu, da prepozna božjo prezenco, oblast in namen, to pa sta mir in blagostanje v celotnem univerzumu. Vendar pa zgodovina razkriva, da človeštvo, niti izbrano ljudstvo, ni delovalo v skladu s svojimi dolžnostmi, zato je bog izbrano ljudstvo preko prerokov večkrat opomnil na dolžnost izpolnjevanja zaveze in na retribucijo v primeru nespoštovanja le-te. Vloga Izraela v božanski ekonomiji in s tem posebna krivda so glavne teme, ki nastopajo napram motivu izpolnitve, končni zmagi božanskega namena in vzpostavitvi oblasti nad človeštvom. (Encyclopaedia Britannica 2016e)

3.3.2 Mojzesovi zakoni

Mojzesovi zakoni, ki jih Judje imenujejo Tora (Nauk, Postava), je zbirka zakonov o versko-etičnih in pravnih normah za pripadnike judovske vere in so zajeti v prvih petih knjigah Biblije (Tora, Pentatevh). Tora vsebuje podroben opis predpisov in norm družinskega,

premoženjskega in kazenskega prava in na ta način predpisuje osnovna življenjska pravila in obnašanje judovskih vernikov, zato je bila zelo pomembna za ohranitev duhovnih in etičnih vrednot Judov skozi zgodovino. Za predpise, ki slonijo na desetih božjih zakonih, je značilno, da predpisujejo strog odnos človeka do človeka po načelu zob za zob, oko za oko, glava za glavo. Kdor se pregreši zoper božje zapovedi, je kruto kaznovan (kamenjanje ...). S poudarjanjem krutih družbenih razmer znotraj judovskih plemen so redaktorji biblije najverjetneje želeli preprečiti prodor vplivov sosednjih ljudstev. Mojzesov zakonik vsebuje tudi predpise o odnosu do poganov, katerih uničenje (in osvajanje njihovega ozemlja) se šteje kot bogu dopadljivo dejanje, da njihovi grehi ne bi prešli na božje ljudstvo. (Šobajić 1982, 44–45)

3.3.3 Midraš: halaka in hagada

Halaka je judovsko pravo, zgrajeno na pravnih izpeljavah iz Tore in vsebuje zakone in predpise, ki so se razvijali od bibličnih časov naprej, regulirajo izpolnjevanje obrednih dolžnosti in vsakodnevno življenje judovskega ljudstva. (Jelinčič Boeta 2009, 89; Encyclopaedia Britannica 2016f)

Hagada razlaga nepravne, pripovedne dele Svetega pisma s pomočjo basni, alegorij, prilik ... Medtem ko halaka razlaga, kaj mora veren Jud storiti, hagada pove, zakaj mora to storiti, človeka skuša motivirati k zvestemu spolnjevanju Tore. (Zupet 2002, 27)

3.3.4 Talmud

Talmud (judovski kodeks) je sestavljen iz Mišne in Gemare (komentarji). Obstajata dva Talmuda²⁴, in sicer Palestinski ali Jeruzalemski in Babilonski, ki si delita isto Mišno, imata pa različno Gemaro. Redakcija Talmuda je trajala od 3. do 6. stol. n. št., pri tem pa so sodelovali veliki verski judovski učenjaki, in zajema vsa področja človeške dejavnosti.

Mišna je dopolnilo bibličnim zakonom Tore in predstavlja različne interpretacije izbranih pravnih tradicij, ki so bile ohranjene po ustnem izročilu od najmanj za časa Ezre (cca 450 pr. n. št.). Razdeljena je na šest razdelkov ali »redov«: Seder zeraim (posevki – predpisi za obdelavo zemlje), Seder moed (prazniki – predpisi o praznikih), Seder našim (žene – predpisi o družinskem pravu), Seder nezikim (škode – predpisi o premoženjskem in kazenskem pravu), Seder kodašim (žrtve – predpisi o načinu darovanja v templju in o drugih darovih),

---

²⁴ V času pisanja sta obstajali dve duhovni središči judovstva: Palestina in Babilon.

Seder bearot (čistoča – predpisi o ohranitvi zdravja in čistoče). V teh šestih razdelkih obravnava predvsem halako. (Šobajić 1982, 46; Unterman 2001, 183; Zupet 2002, 34–35; Encyclopaedia Britannica 2016g)

Šobajić piše, da je pomen Talmuda v tem, da je tudi pozneje podpiral težnje Mojzesovih zakonov, in sicer: da naj bodo verski predpisi tudi posvetni; da morajo versko posvetni predpisi urejati ne samo verovanje, temveč obnašanje vernikov na vseh področjih delovanja in da verovanje in obnašanje po predpisih vere nista pomembna samo za odnos vernika do boga, temveč se ta odnos uresničuje z judovstvom kot celoto. (Šobajić 1982, 46–47)

3.3.5 Bog (YHVH-Jahve)

Obstaja en bog (V Mz 6: 4), kreator (I Mz 1: 1–31) celotnega vesolja, ki je vsemogoč (Ps 66: 3–7) in vseveden (Job 28: 20–24), in ta bog je izbral Izraelce za svoje ljudstvo, s katerimi komunicira po prerokih. Je učitelj celotnega človeštva, ki je izbral Izraelovo ljudstvo iz ljubezni in z namenom, da priča o njegovi prisotnosti in njegovi želji po popolni družbi. Kot odrešenik bo omogočil ljudem izkusiti to popolnost, ki skupaj z ostalimi njegovimi aktivnostmi izraža njegovo božansko sočutje, dobroto in pravičnost, ki skupaj predstavljajo božjo previdnost oz. njegovo stalno dejavnost v svetu. Konstantno prenavljanje narave je že tako dejanje sočutja, ki omogoča ljudem ponovno priložnost za izpolnjevanje naloženih dolžnostih s strani boga. Moralna narava boga kot pravičnega sodnika je podana v Deuteronomiumu (5 Mz 11: 13–21), kjer bog obljubi nagrado za ubogljivost in kazen za neubogljivost. Namen je jasen: ubogljivost je nagrajena z ohranitvijo reda, ki skupnosti omogoča dobro življenje, neubogljivost oz. upor zoper božjo oblast pa poruši red, ki skupnost pahne v nesrečo. Ne glede na to, kako težko je priznati, obstaja dejstvo, da božji zakon in sodba obstajata. Še več, »prihodnost je mogoča le v življenjski povezavi z Jahvejem, tj. v poslušnosti njegovim zakonom«. (Krašovec 1999, 244) V opozorilo in opomin spoštovanja božjih zapovedi bog zapove Izraelcem (5 Mz 15: 37–41) nošenje čopkov na vogalu njihovih oblek, ki naj jih opominjajo na gospodove zapovedi in jih spodbujajo k izpolnjevanju le-teh. (Sveto pismo; Encyclopaedia Britannica 2016h)

3.3.6 Osebna eshatologija

Biblija ne omenja nesmrtnosti duš, niti ne pove natančno, kaj ostane od posameznika po smrti. Ostane neka bitnost (entity), ki gre v temačen kraj, ki se imenuje šeol. »Preden odidem brez

vrnitve v deželo temne smrtne sence, v deželo mračno kot polnoč, polno smrtne sence in nereda, kjer je sij temi podoben!» (Job 10: 21–22) Šeol je podzemna jama, ki predstavlja večno bivališče umrlih, pravičnih in nepravičnih, kjer ni nobenega sojenja dušam. »Saj vem: v smrt me hočeš gnati, v hišo zbirališča vseh, ki so živeli« (Job 30: 23). Šeol je med drugim označen kot mesto pozabljenja, tišine, uničenja, prahu. Kvalitativno razmerje med tostranstvom in onostranstvom je določeno s podcenjevanjem, saj drugi svet pomeni zgolj senco zemeljskega življenja, njegovo popolno nasprotje.²⁵ Onstranstvo tudi ni izvor trpljenja, temveč je to sam bog oz. njegova odsotnost, saj onstranstvo ne pomeni drugega kot popolno odsotnost božanskega, v katerem ni nobenih sledi o kakšnih prežečih demonih ali duhovih, ki bi branili ljudi. Šeol je kraj, kjer so prebivalci v stanju večnega spanja, od koder ni poti nazaj med žive: »kakor se oblak razprši in preide, tako tisti, ki gre v podzemlje, ne vzide več« (Job 7: 9). (Ma'sumian 1996, 30–31; Podella 2005, 117–118) Ta pogled je skladen z božjo voljo, ki jo bog predstavi v Genezi in iz katere je jasno, da bog ni hotel, da človek živi večno: »Glej, človek je postal kakor eden izmed nas, ker pozna dobro in hudo. Da zdaj le ne stegne svoje roke ter vzame tudi od drevesa življenja, da bi jedel in živel vekomaj! Ko je torej izgnal človeka, je postavil vzhodno od edenskega vrta kerube in plamen bliskajočega se meča, da bi stražil pot k drevesu življenja« (1 Mz 3: 22–24).

Besedi nebesa in pekel v Bibliji ne označujeta nekega konsistentnega pomena. Biblija ne pozna drugega sveta v prostorskem smislu, nebesa so kraj, kjer prebiva bog, pekel ali gehena pa je omenjen kot dolina južno od Jeruzalema, kjer je potekalo žrtvovanje otrok predizraelskih Kanaancev. To negativno konotacijo doline Gehena so poznejši pisci uporabili za označitev pekla kot večnega bivališča za hudobne duše. Biblija ne pozna diametralnega nasprotja med nebesi in peklom kot posebnima krajema retribucije. Psevdoepigrafsko²⁶ delo Ecclesiasticus ohrani biblični pogled na usodo po smrti, doda pa osebni sistem retribucije za zle, ki naj bi bili kaznovani še na zemlji, v kolikor pa kazen ne doleti njih, se prenese na njihove otroke. Prvo judovsko literarno delo, ki opusti biblični pogled na šeol kot na kraj brez sodbe, je I Enoch, ki šeol označi kot kraj, kjer pravični in nepravični čakajo na končno sodbo. Šeol se razdeli na tri oddelke, za pravične, za grešnike, ki niso odplačali svojega dolga na

---

²⁵ Podella argumentira, da je razlog za nastanek negativnih predstav o onstranstvu, ki so glede na predstave o življenju sila okleščene, dvojen: osredotočenost na zemeljsko bivanje in popolno sprejemanje obstoječih vladajočih odnosov. Ta struktura predpostavlja, da je obstoječi družbeni sistem pravičen in da je polno življenje možno zgolj v tako določenem kontekstu. (Podella 2005, 118)

²⁶ Apokrifna in psevdoepigrafska literatura se uvršča med nekanonično literaturo in je za mnoge Jude heretična. Med to literaturo se uvrščajo Salamonovi psalmi, Tobit, Ecclesiasticus, I Enoch. Tudi apokaliptična literatura se uvršča med nekanonično literaturo, cvetela je med poznim judovskim in zgodnjim krščanskim obdobjem, njen namen pa je bil podjarmljenim Hebrejcem vliti upanje na boljšo prihodnost. Med dela apokaliptične literature med drugim sodi del I Enoch, II Enoch, IV Ezra. (Ma'sumian 1996, 29–30)

zemlji in grešnike, ki so svoj dolg odplačali že na zemlji. Pravični in tisti, ki niso plačali za svoje grehe, bodo ostali na svojem oddelku do sodnega dne, kjer bo prebivalcem drugega oddelka že nakazana usoda, ki jih čaka v geheni. Tistim, ki so za svoje grehe že plačali na zemlji, ne bo več sojeno in šeol postane njihovo končno prebivališče. Prva Enohova knjiga (Similitudes)²⁷ uvede idejo paradiža kot začasnega bivališča za pravične pred vstajenjem od mrtvih, zli pa na končno sodbo čakajo v šeolu. V Prvi Enohovi knjigi se prvič šeol enači z geheno. (Ma'sumian 1996, 31–34)

3.3.7 Skupna eshatologija

Biblija na več mestih bodisi jasno bodisi nejasno govori o skupnem vstajenju od mrtvih, ko bo bog podal končno sodbo vsakemu posamezniku. »Mnogi izmed teh, ki spijo v prahu zemlje, se bodo prebudili: nekateri za večno življenje, drugi za sramoto in večno gnusobo«²⁸ (Dan 12: 2). Po Jeremiju (Jer 23: 5–6) bo bog po vstajenju in končni sodbi poslal potomce kralja Davida na zemljo, kjer bodo zgradili njegovo kraljestvo, v katerem bodo verni, oživiljeni z božjim duhom, živeli v miru in spokoju. Vsi narodi bodo prišli častit v Jeruzalem, kraljestvo pa bo prenovljena in slavljen sveta dežela. Upanje na veličastno prihodnost Izraela je izraženo tudi v Tobitu, po katerem bosta Jeruzalem in tempelj prenovljena, pogani pa bodo opustili svoje bogove in častili boga Izraela. I Enoch pripoveduje, da bodo pravični vstali od mrtvih, jedli bodo iz drevesa življenja in uživali v patriarhalnem življenju v mesijanskem kraljestvu, katerega center bo Jeruzalem. Pravični in grešniki, ki niso bili kaznovani na zemlji, vstanejo od mrtvih, vendar slednji ne doživijo pravega vstajenja, ampak so iz šeola premeščeni v kraj večnega kaznovanja geheno. I Enoch (Similitudes) pripoveduje, da bo po končni sodbi celotnemu človeštvu sledila ustanovitev mesijanskega kraljestva na zemlji. To bo delo mesije, ki bo tudi sodil ljudem in angelom in zli bodo uničeni, prav tako bo uničena zemlja, ki jo bodo nadomestila nova nebesa. Pravični pa bodo obujeni v življenje v telesih angelov, kjer bodo v večnem mesijanskem kraljestvu uživali v družbi mesije. Salamonovi psalmi tudi predvidevajo začasno mesijansko kraljestvo, ki ga bo ustanovil mesija, ki bo izšel iz Davidovega rodu in se bo imenoval Kristus. Bil bo pravičen kralj, ki bo Jeruzalemu povrnil svetost in posvetil izraelsko ljudstvo, sovražne narode pa bo bodisi pokoril bodisi uničil. Po

---

²⁷ To delo prav tako ne sodi med kanonično literaturo.

²⁸ Ranke Heinemann opozarja, da je prvič v Stari zavezi jasno izpričana vera v vstajenje šele v Danijelovi knjigi, ki je najpoznejša. Saduceji so zavračali vero v vstajenje, ker ni izpričana v Svetem pismu, saj saduceji Danijelove knjige ne štejejo vanj. Opozoriti je potrebno tudi, da Judi devterokanonične spise (Juditina, Tobijeva in Sirahova knjiga, Knjiga modrosti, Baruh in Prva in Druga knjiga Makabejcev) ne uvrščajo v Staro zavezo tako kot katoliki. (Ranke Heinemann 2000, 270)

koncu kraljestva pa bodo duše pravičnih vstale od mrtvih v večno srečno življenje, hudobni pa bodo takoj po smrti poslani v šeol ali geheno. II Enoch je s svojimi predstavami pomembno vplival na krščansko in islamsko eshatologijo. Prerokuje, da bo po 6000 letih zgodovine človeštvo tisoč let živelo v miru in blaženosti, potem pa bo prišel sodni dan, velika ali večna sodba, po kateri bodo pravični poslani na končno destinacijo v tretja nebesa. V nebesih se nahaja drevo življenja, na katerem bog ob svojem obisku raja počiva. Lepote drevesa presegajo možnosti opisa, iz njegovih korenin tečejo med, mleko, olje in vino. Raj straži tristo angelov, ki boga častijo s petjem. Hudobne pa čaka pekel, ki se prav tako nahaja v tretjih nebesih, kjer jih čaka večno mučenje. IV Ezra napoveduje začasno mesijansko kraljestvo, kateremu bo mesija vladal štiristo let, potem pa bodo vsa živa bitja, vključno z mesijo, umrla za sedem dni. Sledilo bo vstajenje celotnega človeštva, ki bo vstalo iz svojih grobnic in se pojavilo pred božjim prestolom, kjer bo bog izrekel končno sodbo. (Ma'sumian 1996, 34–38)

Biblija ne vsebuje ideje o osebnem posmrtnem sojenju posamezniku, niti nesmrtnosti duš. Šeol je predstavljen kot skupno bivališče vseh umrlih, za katerimi ostane neka bitnost, ki spi v šeolu, dokler ne pride do skupnega vstajenja. Prav tako Biblija ne pozna diametralnega nasprotja med nebese in peklom kot posebnima krajema retribucije. S temi idejami se Judje srečajo v Babilonu, kjer se seznanijo z zoroastrskimi eshatološkimi koncepti onstranstva, pekla, nebes, pričakovanja mesije, poslednje sodbe, vstajenja od mrtvih. Časosled sprejemanja ideje onstranske retribucije ni natančno določen, opazneje se med judovskimi pisci začne pisati o nebesih in peklu kot krajih kaznovanja ali nagrajevanja šele v 1. stol. pr. n. št. Najprej se spremeni narava šeola, ki iz mesta, ki je prosto obsodb, postane mesto retribucije, kasnejša judovska literatura pa opredeli tudi nebesa in pekel kot kraja poplačila za zemeljska dejanja. Tako se razočaranje in brezupnost zgodnjega judovskega verovanja glede posmrtnega življenja, ki je najverjetneje posledica ponavljajočih se zasužnjevanj Judov, počasi začneta spreminjati v upanje v večno življenje in večno slavo. Vzkljuje tudi upanje na prihod odrešenika, ki bo rešil judovsko ljudstvo, uničil sovražnike in ustanovil začasno kraljestvo na zemlji, ki mu bosta sledili skupno vstajenje od mrtvih in končna sodba za vse. (Ma'sumian 1996, 39; Smrke 2000, 178)

3.3.8 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja

Biblija razlaga, da bog nagrajuje in kaznuje ljudi glede na njihova dejanja tukaj in zdaj in v prihodnjih generacijah (3 Mz 20: 5, 34: 7; 4 Mz 14: 18) – retribucija²⁹ je totranska. Nagrajuje tiste, ki živijo v skladu z navodili, ki jih je podal v Tori. »Ljubi torej gospoda, svojega Boga, in spolnuj vedno njegove ukaze, zakone, naredbe in zapovedi!«³⁰ (5 Mz 11: 1) Še več, ljudem se je bog razodel skozi model in strukturo kolektivnega in individualnega življenja, družbeni sistem je odraz samega boga in ker je ta bog vseveden, dober in pravičen, lahko sklepamo, da je v skladu z navedenimi kvalitetami ustvaril tudi družbeni sistem, ki je za človeka najboljši in pravičen, s tem pa je podana močna legitimacija obstoječemu redu.

Smrke razlaga idejo zaveze kot »obliko kolektivnega samozavedanja, v središču katere je ideja boga kot totalitarnega legitimizatorja celotnega delovanja kolektiva (etnijske) in njegovih posameznih članov«. Opredelitev in interpretacija zaveze sta po vsej verjetnosti odsev interesov posameznikov in skupin z večjo družbeno močjo.³¹ (Smrke 2000, 177)

Bogastvo je za Jude predstavljalo božji dar in uživanje le-tega, vključno z luksuzom, ni sporno, v kolikor se spoštujejo pozitivne prepovedi in tabuji. Uspeh na ekonomskem področju ob hkratnem spoštovanju božjih zapovedi je znak, da je posameznik sprejet s strani boga. Negativni predznak bogastva, ki ga najdemo v knjigah prerokov, psalmih in modrostni literaturi, izhaja iz družbenih nepravil, zagrešenih napram Judom, v povezavi s prisvajanjem bogastva in kršenjem Mojzesovih zakonov. Prav tako se je negativno vrednotenje bogastva pojavilo kot odgovor na arogantno nespoštovanje božjih zapovedi in obljub in kot odgovor na skušnjava popuščanja izvajanja religijskih dolžnosti. Skušnjava bogastva se je težko izogniti in tisti, ki v tem uspe, je toliko bolj zaslužen. (Weber 1993, 246–248)

Teodiceja

Zgodovina³² izraelskega ljudstva je polna preganjanja in zavojevanja. Ko so se Hebrejci v obljubljeni deželi (Kanaan) ustalili, so ustanovili kraljestvo, ki je doseglo svoj vrhunec v času vladavine kralja Davida (1004–965 pr. n. št.) in njegovega sina Salomona (995–928 pr. n. št.).

---

²⁹ Npr: po ljudskem verovanju je bolezen znak magijsko-ritualne ali etične grešnosti, povzročene bodisi s strani prizadetega posameznika bodisi s strani prednikov. (Weber 1993, 107)

³⁰ Od ljudi se pričakuje izpolnjevanje religijskih predpisov, saj si z neupoštevanjem le-teh nakoplješ strah pred zlo magijo ali škoduješ potomcem. (prav tam, 109)

³¹ Smrke opozarja, da se v tradiciji prerokov pojavijo tudi nekatere razlage, ki ne izhajajo iz politične moči. (Smrke 2000, 177)

³² Nanizani so zgolj nekateri ključni dogodki, pomembni za razumevanje teodiceje.

David je osvojil Jeruzalem in v njem zgradil tempelj. Po Salomonu se je kraljestvo razdelilo na dva dela, Izrael in Judo. Leta 721 pr. n. št. Asirci zavzamejo Izrael, leta 586 pr. n. št. pa Babilonci Judejo, porušijo tempelj, prebivalce pa odpeljejo v izgnanstvo. V izgnanstvu je prerok Ezekiel izgnance s svojimi videnji obdržal v njihovi veri v edinega boga. V svoji knjigi (Ezekijel) opisuje duhovno stanje izgnancev, ki so začeli dojemati izgnanstvo kot kazen za storjene grehe. Leta 538 pr. n. št. Perzijci pod vodstvom Kira zavzamejo babilonsko kraljestvo in še isto leto Kir dovoli izgnancem obnovitev templja, ki je bil po pričanju Ezrove knjige obnovljen do leta 516/5 pr. n. št.³³ Leta 70 n. št. pa Rimljani obnovljeni II. jeruzalemski tempelj porušijo, ostane le zid (današnji zid objokovanja). Sledi ponovna diaspora, kjer so Judje kot priseljenci imeli številne težave. V srednjem veku papež Urban II. sproži križarske vojne, da bi zavzel sveto deželo in Jeruzalem, kar povzroči ponovno veliko trpljenje Judov, ki so bili pogosto postavljeni pred izbiro spreobrnitev, izgon ali smrt. Trpljenje Judov pa doseže svoj vrhunec v II. svetovni vojni, ko pride do največjega poboja Judov (hurban). (glej Smrke 2000; Jelinčič Boeta 2009)

Trpljenje kot posledica dejanj (vzrok – učinek) in mesijanska eshatologija

Ezekijel, Izaija, Ozej in Jeremija razlagajo padec Jeruzalema, zavzetje Judovega kraljestva in izgnanstvo, kot kazen gospodovo za Izraelove grehe. Ko pa bo kazen izvršena, jih bo YHVH osvobodil in jim omogočil zmagoslavno vrnitev. Svojo vero v Izraelovo odrešitev razglašajo tako Ozej, Jeremija in Ezekijel, vendar pa obstaja bistvena razlika v primerjavi z Drugim Izaijem, saj prvi trije ne oznanjajo konca ene tragične dobe in skorajšnje druge, srečne in popolne, temveč zgolj konec Izraelovega nemoralnega ravnanja. Drugi Izaija pa oznanja novo dobo, kar ga postavi na mesto prvega preroka, ki je izdelal eshatologijo in kateremu v nadaljevanju sledijo tudi drugi preroki. Tako na podobne prerokbe naletimo pri Ageju, Zahariji, Joelu in Izaiji, pri katerih eshatološki scenarij vsebuje motive, kot so: uničenje sovražnih narodov, osvoboditev Izraela, rajsko spremenjenje dežele, vzpostavitev božje oblasti, mesijansko kraljestvo,³⁴ spreobrnjenje narodov. Po izvršitvi božje sodbe so se pregnanci vrnili domov v pričakovanju nove eshatološke dobe, vendar pa te ni in ni bilo, zakasnitev pa je bila zopet pojasnjena s pokvarjenostjo skupnosti. (Sveto pismo; Eliade 1996b, 150–153)

---

³³ Od porušjenja do zgradbe templja je minilo 71 let, kar so prerok Zaharija in drugi razlagali v duhu Jeremijeve prerokbe o sedemdesetih letih trpljenja. (Jelinčič Boeta 2009, 48)

³⁴ V Stari zavezi eshatološki mesija ni nadnaravno bitje, temveč človeški potomec kralja Davida. Odrešenje je izključno Jahvejevo delo. (Eliade 1996b, 153)

Trpljenje je pogosto posledica grešnih prednikov (3 Mz 20: 5; 4 Mz 14: 18), saj usmiljen in milostljiv bog ne pušča brez kazni: »Jahve, usmiljen in milostljiv Bog, prizanesljiv in velik v milosti in zvestobi, ki hrani milost za tisoče, odpušča krivdo, hudobijo in pregreho; vendar pa ne pušča brez kazni, ampak kaznuje krivdo očetov na sinovih in vnukih do tretjega in četrtega roda« (3 Mz 34: 6–7).

Nerazložljivost božjih dejanj

Kadar pravično povračilo ni sledilo, je bilo trpljenje pojasnjeno kot nerazložljivost božjih dejanj. Tovrstna primera teodicej vsebujeta Pridigar (Kohélet) in Jobova knjiga. V Pridigarju piše, da »ista usoda čaka bedaka in modreca« (2: 15), »na mestu pravice je tu hudobija; na mestu pravičnosti je tu krivica« (3: 16), »srce modrih je v hiši žalosti, srce bedakov pa v hiši veselja« (7: 4) ... Na ta očitna nasprotja od pričakovane pravičnosti pa pride do spoznanja, da »človek ne more doumeti delovanja, ki se vrši pod soncem; kakor koli se človek trudi, da ga preišče, ga vendar ne doume; in četudi modri misli, da ga pozna, ga vendar ne more doumeti« (8: 17). (Sveto pismo; Eliade 1996b, 157)

Na ta način se je pogosto razlagal tudi hurban. »Bog je, vendar je zunaj našega dojetja. Tudi če ne moremo najti nobenega odgovora za hurban, nimamo druge alternative kot Job, ki se je z bogom hkrati boril in mu zaupal.« (Berkowitz v Smrke 2000, 183)

Dualizem

Satan³⁵ je omenjen že v Jobovi knjigi (Job 1: 6) in v Zahariji (Zah 3: 1), ki satana prikazujeta na Jahvejevem nebeškem dvoru, in je predstavljen kot človeku sovražen nebeški lik. Ta lik pa v apokaliptičnem spisu IV Ezra postane utelešenje zla in nasprotnik boga. Uvede tudi idejo dveh dob, »te« in »druge vladavine«, v tej dobi bo slavil satan, ki bo v eshatološkem boju izgubil bitko z Jahvejem, ki bo uničil ali pokoril vse demone, izkoreninil zlo in utrdil svoje kraljestvo ali, povedano drugače, nastopili bodo novo stvarjenje, vstajenje in večna blaženost. (Eliade 1996b, 162)

Preizkušnja in vzgoja

Ta razlaga je podana v Devteronomiumu (5 Mz 8: 2–5), kjer bog pove, da je svoje izbrano ljudstvo s tem, ko jih je štirideset let vodil po puščavi, preizkušal, ali bodo izpolnjevali njegove zapovedi in jih s trpljenjem vzgajal: »spoznaj v svojem srcu, da te Gospod, tvoj Bog, vzgaja, kakor vzgaja kdo svojega sina« (5 Mz 8: 5).

---

³⁵ Lik satana se je verjetno razvil pod vplivom perzijskega dualizma, vendar pa po judovskem izročilu satan ne obstaja že od začetka in ni večen. Starejše judovsko izročilo je Jahveja pojmovalo kot absolutno celovitost resničnega v katerem soobstajajo vsa nasprotja, tudi zlo. (Eliade 1996b, 162–163)

Svobodna volja

Biblija predpostavlja, da je izbira, ali bo človek ubogal boga ali ne, v človekovi domeni: »predložil sem ti življenje in smrt, blagoslov in prekletstvo; izvoli torej življenje« (5 Mz 30: 19). Talmud loči med dobrim in zlim nagnjenjem v človeku, ki ima možnost izbire in ki bi moral izbrati dobro, kajti »vse je v nebeških rokah, razen strahu pred nebom«. (Unterman 2001, 262)

Izvirni greh

Kot posledica Adamovega greha, ki je pustil madež tudi prihodnim rodovom, tako je posamezniku usojeno umreti, če je grešil ali ne, kajti Adamov greh je pripeljal smrt na svet. (prav tam, 119)

3.4 Krščanstvo

Krščanstvo je verska tradicija, katere jedro predstavlja življenje, učenje in smrt Jezusa iz Nazareta, Juda, ki je živel v 1. stol. n. št. Oznanjal je evangelij (veselo oznanilo), da je božje kraljestvo blizu, upanje, ki je prevladovalo v judovski religioznosti že več kot sto let. Njegovo pridiganje je kmalu vznemirilo farizeje in saduceje. Medtem ko so se prvi zgražali nad svoboščinami, ki si jih je privoščil v zvezi s postavo, je druge motilo njegovo oznanjanje božjega kraljestva, ki bi lahko zanetilo nemire. Jezus hoče uveljaviti prvotno misel postav in graja dosledno pokorščino postavi, saj je ta lahko v nasprotju z božjo voljo. Po pričevanju evangelijev ga v Jeruzalemu primejo z obtožbo, da je storil politični prestop in ga izročijo rimskim oblastem. Bil je obsojen na smrt in križan, tretji dan pa naj bi vstal od mrtvih. Po njegovi smrti so njegovi učenci in privrženci širili njegov nauk, osrednjo vlogo pri tem pa je odigral Savel iz Tarza, ki je ločil krščanstvo od judovstva. (Eliade 1996b, 199–200; Bornstein in drugi 1998, 14–15) Temeljno delo oz. sveta knjiga je za kristjane krščanska biblija, sestavljena iz judovske biblije oz. Stare zaveze in novega testamenta oz. Nove zaveze.

3.4.1 Izpoved vere, čaščenje in božji zakon

Dolžnost kristjanov je oznanjanje evangelijev, izpoved vere³⁶ in čaščenje boga, pa tudi živeti v skladu z božjo voljo. Biti božje ljudstvo pomeni spoštovanje božjega zakona, zajema pa hojo po poti resnice (Ps 25: 4–5, 86: 11) in poslušnost (Rim 2: 8; Gal 5: 7; 1 Pt 1: 22; 1 Jn 3: 4). Dvojna zapoved se glasi: ljubi svojega boga in ljubi svojega bližnjega (Mt 22: 37–19).

---

³⁶ Skozi vero je podeljena božja milost.

Krščanska etika temelji na desetih zapovedih (2 Mz 20: 1–17; 5 Mz 5: 6–21) in na govoru na gori (Mt 5–7), pomembnost enega ali drugega pa je variirala skozi čas in prostor. Božanski osnovi dekaloga, ki je bila osnovana na temelju zaveze med bogom in izbranim ljudstvom, je bilo dodano še krščansko verovanje o odrešujočih delih Jezusa. To se izraža v premiku praznovanja sabata iz sobote na nedeljo, na dan Jezusovega vstajenja, ko krščanska skupnost slavi novo zavezo, ki izhaja iz njegove prelite krvi, in začetek novega stvarstva. Drugi sklop dekaloga (spoštovanje staršev, zavrnitev umora, prešuštva, kraje, krivo pričevanje in pohlep) predstavlja za kristjane jedro »naravnega zakona«, ki velja univerzalno (razširi se tudi na skupnosti, ki niso prejele božjega razodetja). Na ta način se je skupnost obvarovala pred najhujšimi uničevalnimi učinki greha. V govoru na gori Jezus radikalizira zakon, saj sta že jeza (Mt 5: 21) in poželenje (Mt 5: 27–28) zadostna razloga za pekel (Mt 5: 30), zato pozove svoje učence k popolnosti, kakor je popoln nebeški oče (Mt 5: 48). Ta težka pot kreposti (Mt 7: 13–14) je možna zaradi božanskega darila boga, »kajti vsak, kdor prosi, prejme« svetega duha (Mt 7: 7–12; Lk 11: 9–13). Tudi Pavel v svojih pismih opredeli želeno držo in obnašanje kristjanov v skladu s smernicami evangelijev in vere (Rim 12: 1–2). (Sveto pismo; Encyclopaedia Britannica 2016i)

3.4.2 Bog

Tako kot v judaizmu je tudi za krščanskega boga (gre za istega boga – glej YHVH) značilno, da je en sam (Mr 12: 29), da je kreator (Raz 4: 8–11) celotnega vesolja, ki je vsemogoč (Rim 13: 1) in vseveden (1 Jn 3: 20) in bo sodil živim in mrtvim (1 Pt 4: 5). Nova pa je vera v osebo, učenje in dela Jezusa Kristusa, ki je po verovanju kristjanov božji sin in hkrati tudi sam bog in odrešenik. Odnos Jezusa do boga se izraža kot odnos med sinom in očetom in postane prototip za odnos kristjanov do boga. (Sveto pismo; Encyclopaedia Britannica 2016i)

3.4.3 Osebna eshatologija

Nova zaveza ne pove veliko o tem, kaj se zgodi z dušo posameznika po smrti, poudarek je na skupnem vstajenju. Nekaj o osebni eshatologiji pove prilika o bogatinu in ubogem Lazarju (Lk 16), ki pravi, da gredo vsi umrli v vmesni kraj, imenovan had (šeol – grško hades). Ta se deli na dva oddelka, enega za pravične in drugega za zlobne, in tam bodo poplačana zemeljska prikrajšanja in neenakosti. Tako je v enem oddelku bogatin trpel muke, v drugem pa je Lazar potolažen sedel v Abrahamovem naročju, kjer je bilo vode in drugih dobrin. V

hadu skupaj čakata na poslednjo sodbo. (Ma'sumian 1996, 57; Ranke Heinemann 2000, 276; Saracino 2005, 164)

Nekateri opisi nebes in pekla imajo značilnosti zemeljskega ali fizičnega sveta. Janez primerja nebesa s hišo s številnimi bivališči: »v hiši mojega Očeta je veliko bivališč« (Jn 14: 2). Najpodrobnejši biblični opis nebes, imenovanih sveti ali novi Jeruzalem, poda Razodetje (Raz 21: 12–27), iz katerega pa se ne da natančno razbrati, ali gre za opis nebeških nebes s fizičnimi karakteristikami v onstranstvu ali za zemeljska nebesa, ki bodo nadomestila obstoječo zemljo, kjer bo sedež Kristusove tisočletne vladavine, preden pride do skupnega vstajenja. Medtem ko Janezova analogija nebes kot hiše in prilika o Lazarju in bogatašu namigujeta na zemeljska nebesa ali nebeška nebesa telesnih radosti, pa najdemo drugje indice o nebeških nebesih, kjer domujejo duše ali duhovna (netelesna) telesa. Tako lahko v Janezovem evangeliju beremo, da »moje kraljestvo ni od tega sveta« (Jn 18: 36), prav tako v Prvem pismu Korinčanom »meso in kri ne moreta podedovati božjega kraljestva« (1 Kor 15: 50). Pripisovanje fizičnih lastnosti in pričakovanje materialnih radosti in nagrad se zdi neprimerno za ta nebeška nebesa ali kraljestva duš. Pavlovo rešitev problema, ali gre za vstajenje fizičnih teles ali zgolj duše, predstavlja razlaga, podana v Prvem pismu Korinčanom (1 Kor 15: 35–58), da ima človek poleg fizičnega zemeljskega telesa tudi duhovno ali nebeško telo, ki odseva vse, kar smo sejali v življenju, »sejemo zemeljsko telo, vstaja duhovno telo« (1 Kor 15: 44). Po Pavlu se samo duhovno telo povzpne v nebeška nebesa, kar je skladno z Jezusovo izjavo, da samo tisto, kar pride iz nebes (duše), gre lahko nazaj (Jn 3: 13).

Pekel predstavlja bivališče zlobnih in je opisan kot kraj »večnega ognja« (Mt 25: 41), kot »ognjena peč« (Mt 13: 50) ipd., kjer so grešniki podvrženi večni kazni (Mt 25: 46). Medtem ko je had v priliki o Lazarju in bogatašu zgolj vmesni kraj, kjer umrli čakajo na skupno vstajenje, pa peklo, predstavljen v Razodetju (Raz 20: 10–15), predstavlja kraj večne kazni za zlobne, kamor bodo prišli po končni sodbi. Isto vprašanje kot pri nebesih se pojavlja tudi pri peklu, in sicer ali od mrtvih vstane fizično telo, duša ali oboje. Matej navaja, da bo kazen pekla doletela fizično telo (Mt 5: 29–30), v nadaljevanju pa, da kazen čaka tako fizično telo kot dušo (Mt 10: 28). (Ma'sumian 1996, 58–63)

3.4.4 Skupna eshatologija

Končna usoda človeštva in prihod Kristusa sta eni glavnih tem sinoptičnih evangelijev. Po nekaterih razlagah bo bog tisti, ki bo sodil človeštvu, po drugih pa Jezus (Mt 25: 31–32). Glavni kriterij za sodbo bodo zemeljska dejanja: »sin človekov bo namreč prišel v slavi

svojega Očeta s svojimi angeli in takrat bo povrnil vsakemu po svojih delih« (Mt 16: 27). Po sodbi pravične čaka večno življenje, zlobne pa večna kazen (Mt 25: 46). Janezov evangelij pa doda, da je Jezus že bil v vlogi sodnika ob prvem prihodu, saj »kdor veruje vanj, ne bo sojen; kdor pa ne veruje, je že sojen« (Jn 3: 18) in »kdor veruje v Sina, ima večno življenje; kdor pa v Sina ne veruje, ne bo prišel v življenje, ampak ostane nad njim božja jeza« (Jn 3: 36). Apostolska dela govorijo o neizbežnosti Kristusovega prihoda (Apd 3: 19–20), po katerem bodo vsi vstali od mrtvih in jim bo sojeno (Apd 17: 31) in božje kraljestvo bo ustoličeno v Jeruzalemu (Apd 15: 15–18). Ti dogodki so bili pričakovani že v času pisanja Apostolskih del. V 1. pismu Tesaloničanom čas Jezusovega prihoda ni natančno določen, zdi pa se, da Pavel pričakuje njegov prihod že za časa svojega življenja. Tako po 1. kot po 2. pismu Tesaloničanom bo na sodni dan zlobnim sledilo večno pogubljenje (1 Tes 5: 3; 2 Tes 1: 9), pravičnim pa večno druženje s Kristusom v božjem kraljestvu. Skorajšnji Kristusov prihod je izražen tudi v 1. in 2. pismu Korinčanom in v pismih Rimljanom in Galačanom, prihodu pa bo sledilo individualno sojenje dušam. Po Pismu Korinčanom bo sodnik Kristus (1 Kor 4: 4–5; 2 Kor 5: 10), po Pismu Rimljanom pa bo bog sodil preko Kristusa (Rim 14: 10). Na sodni dan bo vsem dušam sojeno v skladu z njihovimi dejanji (1 Kor 6: 9–10; Gal 6: 7; 2 Kor 5: 10; Rim 14: 12). V pismih Kološanom, Efežanom in Filipljanom je poudarjena pomembnost duhovnega življenja tako na tem svetu kot tistem, ki bo prišel. Z vero v Kristusa kot odrešenika so verniki odrešeni greha in obujeni v svetost že v zemeljskem življenju, kar jim omogoča, da vstopijo v kraljestvo sina že na zemlji (Kol 1: 13; Ef 2: 6; Flp 3: 20). 1. Petrovo pismo izraža vero v boga kot sodnika (1 Pt 1: 17), vendar pa je Kristus tisti, ki bo sodil živim in mrtvim (1 Pt 4: 5), pravičnim podelil venec slave (1 Pt 5: 4) in življenje v duhu, kakor ga živi bog (1 Pt 4: 6). 2. Petrovo pismo opozori, da je čas prihoda odrešenika odvisen od človeških dejanj, pospešimo ga lahko s pobožnim in svetim življenjem (2 Pt 3: 11–12). Po Kristusovem prihodu bo svet uničen (2 Pt 3: 10), zamenjala ga bosta nova nebesa in zemlja (2 Pt 3: 12–13), kjer bodo zgolj pravični uživali v Jezusovi družbi (2 Pt 3: 13), zlobni pa bodo na sodni dan uničeni (2 Pt 2: 9, 3: 7). Najbolj slikovit eshatološki prikaz pa poda Razodetje, ki vstajenje mrtvih razdeli na dva obdobja. Kristus bo po svojem prihodu vrgel satana v brezno, v katerem bo ostal tisoč let (Raz 20: 1–3), temu dogodku bo sledilo prvo vstajenje mučnikov, tistih, ki so žrtvovali svoje življenje za Kristusovo stvar, ostali pa ostanejo mrtvi. Po preteku tisočih let bo satan izpuščen iz ječe, zbral bo vojsko z namenom, da uniči mesijansko kraljestvo, vendar bo premagan vržen v jezero z ognjem in žveplom (Raz 20: 7–10). Potem bo nastopilo drugo vstajenje, kjer bo vsakemu sojeno po svojih delih (Raz 20: 12). Zlobne čaka druga smrt v ognjenem jezeru (Raz 20: 15), pravične pa božje kraljestvo (Raz 21: 3).

Eshatologija je imela velik vpliv na verovanje kristjanov, saj je v njej jasno izraženo verovanje, da je Jezus edini up za odrešitev človeštva. Usoda ljudi po smrti je namreč odvisna od sprejetja ali zavrnitve Jezusa kot odrešenika. (Ma'sumian 1996, 63–70)

3.4.5 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja

Vera in spoštovanje božjega zakona, ki zajema hojo po poti resnice in poslušnost, sta temeljni postavki, po katerih se vrši retribucija. Vsak bo prejel plačilo za to, kar je v zemeljskem življenju delal, dobro ali slabo (2 Kor 5: 10), ljudem bo povrnjeno po njihovih dejanjih, tistim, ki so živeli v skladu z božjim zakonom, bo povrnjeno z večnim življenjem, tiste, ki niso sledili resnici, pa čakata božja jeza in srd (Rim 2).

Pavel v pismih Efežanom in Kološanom (Kol 3: 22–25) daje navodila sužnjem. »Sužnji, ubogajte svoje zemeljske gospodarje kakor Kristusa, z največjo spoštljivostjo, v preprostosti srca. Ne služite zaradi videza, kakor da bi hoteli ugajati ljudem, ampak kot Kristusovi služabniki, ki iz srca spolnjujejo božjo voljo. Služite z dobro voljo kakor Gospodu in ne kakor ljudem. Saj veste, da bo vsak prejel od Gospoda po tem, kar bo naredil dobrega, bodisi suženj bodisi svobodnjak« (Ef 6: 5–7). Služenje gospodarjem je božja volja in v nebesih bo vsem pravično poplačano po svojih delih, ne glede na družbeni položaj, saj bog ne dela razlike med ljudmi. Na ta način je podana legitimacija družbeni ureditvi, ki je ublažena z obljubo nagrade (kompenzacija, teodiceja). Še več, v 1. Korinčanom pravi, da »vsak naj ostane v tistem stanu, v katerem je bil poklican. Nič ne maraj za to. Nasprotno, če bi tudi mogel postati svoboden, raje še živi kot suženj. Suženj, ki ga je Gospod poklical, je namreč Gospodov osvobojenec, in prav tako je tisti, ki ga je poklical kot svobodnega, Kristusov suženj«³⁷ (1 Kor 7: 20–22).

V Pismu Rimljanom sta priporočeni poslušnost in pokornost oblastem (Rim 13). »Vsak naj se podreja oblastem, ki so nad njim. Ni namreč oblasti, ki ne bi bila od Boga. In te, ki so, so postavljene od Boga. Kdor se upira oblasti, se upira redu, ki ga je določil Bog«³⁸ (Rim 13: 1–2). Nadaljuje, da si bodo tisti, ki se upirajo, nakopali obsodbo, saj je oblast božja služabnica

---

³⁷ Raymond E. Brown, poznavalec Nove zaveze in član Papeške biblične komisije, razlaga, da se zaradi prepričanja o skorajšnji Kristusovi vrnitvi dopušča strpnost do nepravičnih družbenih ureditev za pričakovano malo časa. Pavlova strpnost do suženjstva bi lahko bila v zvezi z njegovim apokaliptičnim pogledom. Po drugi strani pa bi se lahko zahtevalo junaštvo od kristjanov zato, ker stvari, na katere bi se lahko navezali, ne bodo dolgo trajale »odmerjeni čas je kratek« (1 Kor 7: 29). Se pa tudi sam sprašuje, kako naj človek dožene, kaj je trajna evangelijska zahteva, čeprav je postavljena s predpostavko, da je čas kratek. (Brown 2008, 506)

³⁸ Brown meni, da Pavlovih navodil ne smemo absolutizirati, saj ne vemo, ali njegova navodila izhajajo iz njegove dobre osebne izkušnje z rimskimi oblastmi ali gre za obrambno strategijo pred obsodbo, da njegova teologija svobode in onstranstva pospešuje državljansko neodgovornost, ali pa so odraz pastoralne skrbi, da se ne bi zgodil izgon kristjanov, kakor se je zgodilo Judom. (prav tam, 576)

njim v dobro. Pokoravati se ni potrebno zgolj iz strahu pred kaznijo, temveč tudi zaradi vesti. Na tem mestu Pavel zagovarja obstoječi red, saj prihaja od boga – podeli mu ontološki status in ga na ta način legitimira. Nepokorščini sledi kazen.

Tako v pismih Efežanom, Kološanom in 1. Korinčanom, kot v Pismu Rimljanom, je podana razlaga neenakost moči in privilegijev (ker je taka božja volja) in s tem legitimacija obstoječemu družbenemu redu, kar po Bergerju predstavlja eno pomembnejših funkcij teodicej.³⁹ Zagotovi se potreba bogatih in močnih po legitimiranju, depriviligiranim pa je z obljubo nagrad za dobra dela in kazni za nepravilne zagotovljena kompenzacija.⁴⁰ S tem ko posameznik sprejme ponujeno kompenzacijo, sprejme obstoječi sistem in ga s tem legitimira in ohranja status quo.⁴¹

V blagih (Mt 5: 3–12; Lk 6: 20–23) je prikrajšanim (ubogim, lačnim, žalostnim in osovraženim) obljubljen nebeško kraljestvo (kompenzacija, teodiceja). Brown meni, da je bila za Luko že sama posest lastnine, razen razdeljena med uboge, dovolj za skvarjen odnos z bogom. Njegov ideal je jeruzalemska skupnost tistih vernikov, ki svoje premoženje darujejo v skupno dobro (Apd 2: 44–45, 4: 32–37). (Brown 2008, 254)

V sinoptičnih evangelijih (Mt 19: 16–30; Mr 10: 17–31; Lk 18: 18–30) je zapisano, da bodo bogati težko prišli v nebeško kraljestvo (težko, ni pa nemogoče, »kajti pri Bogu je vse mogoče« (Mr 10: 27)), »laže gre kamela skozi šivankino uho kakor bogatin v božje kraljestvo«. Bogastvo kot redka nagrada je šibkim nedosegljivo, zato jim je ponujena razlaga, da bodo dobili povračilo v nebesih (kompenzacija, teodiceja), kajti nagrada ob koncu ni namenjena prvim in najmočnejšim, ampak je rečeno »mnogi prvi bodo zadnji in zadnji bodo prvi«⁴² (Mt 19: 30; Mr 10: 31). Nagrada je namenjena zadnjim, tistim, ki so zaradi Jezusa zapustili dragocene stvari (Mt 19: 29; Lk 18: 29–30).

Kautsky piše, da so občine z upadanjem upanja na prihod mesije potrebovale vse več denarja za svoje delovanje, zato so njeni agitatorji svojim bogatim dobrotnikom vse bolj vneto dokazovali, kako minljivi so zakladi zlata in srebra in kako ničevi v primerjavi z blaženostjo večnega življenja, ki si ga bogati lahko prislužijo le tako, da se odkrižajo svojega imetja (ga dajo občini). (Kautsky 1953, 414)

---

³⁹ Glej teodiceja Berger.

⁴⁰ Glej legitimiranje Weber, kompenzacija Weber.

⁴¹ Glej kompenzacija Kerševan.

⁴² Glej kompenzacija Stark in Bainbridge.

Teodiceja

Vzrok – posledica

»Stiska in bridkost se zgrneta nad dušo vsakega človeka, ki dela zlo ... slava, čast in mir pa nad vsakogar, ki dela dobro« (Rim 2: 9). »Božja jeza se namreč razodeva iz nebes nad vsakršno brezbožnostjo in krivičnostjo ljudi, ki s svojo krivičnostjo dušijo resnico« (Rim 1: 18).

Kristologija

Razlaga, da je tudi inkarnirani bog trpel. Albert Camus (v Berger 1990, 77) argumentira, da se s Kristusovim prostovoljnim trpljenjem le-to več ne dojema kot nepravilno, je celo potrebno, in navsezadnje je nepravilnost prav tako zadovoljiva kot pravičnost. Univerzalna in večna tortura nedolžnih je opravičljiva zgolj z žrtvovanjem nedolžnega boga.⁴³ (prav tam, 76–77)

Mesijanska eshatologija

Pričakovanje Jezusovega prihoda (Apd 3: 20), ki bo naredil konec krivicam in trpljenju.⁴⁴

Izvirni greh in svobodna volja

Avguštin je razumeval greh kot neizbežen. V edenskem vrtu so imeli ljudje možnost ne grešiti in ne trpeti, vendar sta Adam in Eva grešila, in ta greh izhaja iz njune svobodne volje. Zaradi storjenega greha sta bila izgnana iz edenskega vrta na ta svet, kjer pa možnost, da ne bi grešili, ne obstaja več, saj smo kot njuni potomci omadeževani v svojem bistvu in zato nagnjeni k zlu. Posledično si vsi zaslužimo pogubo, rešimo se lahko samo s pomočjo božje milosti. (Johnston 2008, 43; Momen 2009, 218)

Dualizem

Tudi angel Satan ni ubogal boga, njegova pohabljenost narava pa se po Avguštinovem prepričanju odraža v svetu kot naravne katastrofe. (Momen 2009, 218)

Drugi svet

Trpljenje bo poplačano po smrti, tolažba, ki je izpričana tudi v priliki o bogatinu in ubogem Lazarju (Lk 16).

---

⁴³ Berger argumentira, da je bil prav zaradi tega odgovora na problem teodiceje arianizem na Nicejskem koncilu obsojen, saj je zavračal božanskost Jezusa. (Berger 1990, 77)

⁴⁴ Glej eshatologija.

Zanikanje naravnega zla

Pogled Avgušтина in Tomaža Akvinskega, da ni nič ustvarjeno zlo po svoji naravi, človeško moralno zlo je zlo, ki izhaja iz volje. In zlo obstaja z namenom možnosti več dobrega, saj če količina obstoječega zla ne bi bila dovoljena s strani boga, potem tudi možnost za več dobrega ne bi obstajala. (Momen 2009, 220–221)

Preizkušnja in vzgoja in mehanizem za duhovno rast

»Bodite tega veseli, čeprav morate zdaj nekaj časa trpeti v raznih preskušnjah. Tako bo pristnost vaše vere veljala več kakor pečat na zlatu, ki je minljivo, pa se v ognju preizkuša« (1 Pt 1: 6–7). Z vero se doseže zveličanje duš, bogastvo (zlato) kot redka dobrina je označeno za minljivo, vera pa prinaša največjo nagrado (zveličanje duš).

3.5 Islam

Islam (»predaja volji enega boga«) je religija in civilizacija, ki ima svoj začetek v 7. stol., ko naj bi njenemu ustanovitelju Mohamedu bog (alah) razodel Koran. Mohamed je za muslimane zadnji v vrsti prerokov (kot so Adam, Noe, Abraham, Mojzes, Salomon in Jezus), njegovo sporočilo pa dovršuje razodetja prejšnjih. Lastni prerok in sveta knjiga sta dva glavna dejavnika, s katerima je bila presežena plemenska anarhija Arabcev, saj so s tem dobili skupni jezik in postali eno samo ljudstvo. Temeljni nauk islama je absolutna edinstvo boga, poslanstvo prerokov in poslednja sodba. Islam je v državah z večinskim muslimanskim prebivalstvom pogosto tudi državna vera, ki je prek islamskega zakona (šarija) navzoča v vseh vidikih javnega in zasebnega življenja muslimana. (Thoraval 1998, 92)

3.5.1 Koran in hadisi

Koran (»Recitiranje«) je bil po verovanju muslimanov razodet Mohamedu od boga po nadangelu Gabrijelu in predstavlja temeljni vir islamskega učenja. Razdeljen je na 114 sur. Sure, razodete Mohamedu v Meki v zgodnjem obdobju Mohamedovega delovanja, se nanašajo predvsem na etična in duhovna učenja in na sodni dan. V poznejšem obdobju njegovega delovanja so mu v Medini razodete še sure, ki se v glavnem dotikajo zakonodaje in politično moralnih načel, ki urejajo področje posvetovanja in ureditve skupnosti. Glede na to, da vsebuje Koran več vidikov, je pojmovan tudi kot al-Furqan (»Razsoden«), ker vsebuje načela za intelektualno in moralno razsodbo, kot Umm al-kitab (»Mati knjig«), ker je temeljni

vir vsega znanja, kot al-Huda (»Vodnik«), ker je najvišji vodnik za človekovo življenje. (Nasr 2007, 51; Encyclopaedia Britannica 2016j)

Hadisi so zbirke besedil, ki vsebujejo Mohamedove besede in dejanja. Izreki, zapisani v hadisih, se nanašajo na zunanje in notranje vidike obstoja, na načrt delovanja in kontemplacije, na človeško življenje v vseh vidikih in tudi na islamski univerzum. Hadisi prikazujejo preroka kot vzor vsakemu muslimanu, so ključ za dožemanje muslimanove duše in vodnik za razumevanje Korana. (Nasr 2007, 67)

3.5.2 Šarija ali božji zakon

Izvor šarije (izhaja iz korena shr, kar pomeni »pot«) je v Koranu, saj je bog najvišji zakonodajalec, in v hadisih, ker je bil prerok najboljši razlagalec pomena božjih besed. Šarija sestavlja islam v njegovih obrednih, pravnih, etičnih in socialnih vidikih in za muslimane predstavlja stvarno utelešenje božje volje in vodnik delovanja za pridobitev zadovoljstva v tem svetu in blaženosti v onstranstvu. Življenje muslimanov temelji na šariji, ki ureja vsak vidik življenja in ustvarja ravnotežje v človeški družbi. Ljudem daje smisel za krepostno življenje in izpolnjevanje božjih zakonov, saj so bili postavljeni na zemljo z namenom, da bi se podredili božji volji in živeli v skladu z božjimi zakoni. Šarija je vseobsegajoča, zajema vse življenje in vključuje tako odredbe, ki se nanašajo na obrede, kot odredbe, ki se nanašajo na vse vrste transakcij – socialnih, ekonomskih in političnih; obravnava skratka vse, kar zadeva tako posameznikovega soseda kot celotno družbo. Hkrati določa verske in politične dolžnosti. Dejanja razdeli na pet kategorij: na obvezna (npr. dnevne molitve – salat); priporočena (npr. dajanje denarja ubogim); dejanja, do katerih je bog brezbrizen (npr. vrsta zaužite zelenjave); dejanja, ki so vredna graje (npr. ločitev) in prepovedana (npr. umor, prešuštvo, kraja, prehrabne prepovedi). Kljub temu da šarija vrednoti vsa dejanja v življenju muslimanov, pa ne pomeni, da musliman nima svobode, saj v islamu svoboda ni definirana kot individualen upor napram avtoritetam, temveč sodelovanje v tej svobodi, kajti musliman pripada zgolj bogu. Svobodo si pridobiš s spoštovanjem božjih zakonov in si na račun tovrstne podrejenosti razširiš meje svojega obstoja, kajti s tem presežeš ujetost lastnega jaza in omejujočih strasti. (Nasr 2007, 82–84)

3.5.3 »Pet stebrov« islama

Pet stebrov islama predstavlja najpomembnejši del šarije. Ti so: šahada ali izpoved vere, s katero musliman izreka, da ni drugega boga razen alaha in da je Mohamed njegov prerok; salat ali molitev, ki jo morajo muslimani, obrnjeni proti Meki, izvajati petkrat na dan; zekat ali miloščina naj bi bila prvotno namenjena revnim, toda koran omenja tudi druge namene, kot so vzdrževanje vojske, odkup dolgov, plačevanje honorarjev davčnih inkasantov, džihad (razširi se še na izobraževanje in zdravstvo) in pomoč popotnikom; saum ali post, ki poteka v ramadanu od sončnega vzhoda do zahoda; hadž ali romanje (v Meko), ki naj bi ga vsak musliman, kateremu finančno stanje to dopušča, opravil vsaj enkrat v življenju. (Eliade 1996c, 56; Encyclopaedia Britannica 2016k)

3.5.4 Bog (alah)

Tako kot v judaizmu in krščanstvu je tudi za boga v islamu značilno, da je en sam (3: 18), da je kreator (7: 54) celotnega vesolja, ki je vsemogoč (3: 26) in vseveden (5: 97). Je pravičen, njegova pravičnost zagotavlja red v svetu, ki ga je ustvaril, kjer je vse tako, kot mora biti. Je tudi milosten in ta milost obdaja vse stvarstvo, katerega kreacija in ureditev predstavljata dejanje največje milosti. Odziva se na klic človeka v stiski, je predvsem bog, ki vodi in človeštvu kaže pravo pot. (Koran; Encyclopaedia Britannica 2016l)

3.5.5 Narava božjih kreacij

Red izhaja iz dejstva, da je vsemu ustvarjenemu podeljena jasno določena narava in posledično je vse zajeto v vzorcu. Ta narava sicer omogoča ustvarjenemu delovanje v celoti, vendar pa postavlja omejitve, in prav ta omejenost je ena od najbolj fiksnih točk v kozmologiji in teologiji Korana. Univerzum je avtonomen v smislu, da ima vse ustvarjeno lastne zakone vedenja, vendar pa ne samovoljen, kajti vzorci vedenja so bili podeljeni od boga, so strogo omejeni in tako je vse ustvarjeno odvisno od boga. Samo bog je neomejen, neodvisen in samozadosten. (Encyclopaedia Britannica 2016l)

Človek je hkrati božji služabnik in namestnik na zemlji. Koran opisuje človeško naravo kot krhko in omahljivo. Medtem ko ima vse v univerzumu omejeno naravo in vsa bitja to omejenost in nezadostnost priznavajo, pa je bila človeku dana svoboda, zato je nagnjen k uporništvu in ponosu, s tendenco prisvajanja atributov samozadostnosti. Ponos je tako dojemán kot glavni greh, saj si z nepriznavanjem omejenosti človek pripisuje partnerstvo z

bogom in tako oskruni njegovo edinost. Prava vera (iman) je vera v neomadeževano enost boga in predaja (islam) božji volji. (Encyclopaedia Britannica 2016l)

3.5.6 Osebna eshatologija

Koran opisuje, da angel Izrael loči dušo od telesa umrlih. Pravične duše to občutijo kot olajšanje, zlobnim pa je duša odvzeta nasilno (8: 50). Po smrti pravičnega v grobu pozdravijo angeli, nevernika pa sprejmejo odurni stvori. Grob vernika se spremeni v zelen vrt, grob nevernika pa je obtežen s kačami s sedmero glav. Predislamski Arabci so živeli v veri, da umrli v grobu bivajo v zavesti. Sam Koran pa ne pove natančno, v kakšnem stanju je človek v grobu, beseda barzakh (pregrada) se pojavi na več mestih (55: 20; 23: 100) in mnogi muslimanski poznavalci so v tem videli potrditev stanja odloga v grobu, med fizično smrtjo in skupnim vstajenjem, kar je podobno zoroastrskemu in krščanskemu konceptu. Nekatere poznejše tradicije so to nedoločnost razširile v cvetočo osebno eshatologijo, pri čemer gre verjetno za sintezo zoroastrskega prepričanja v osebno sodbo v grobu in predislamsko doktrino barzakh, z namenom oblikovanja sistema osebne sodbe za verne. Mrtvim v barzakhu postavijo različna vprašanja, ki se nanašajo na dokazovanje vere, in v kolikor so odgovori pravilni, umrli v barzakhu umirjen v spanju počaka na skupno vstajenje. Tisti, katerih odgovori niso pravilni, pa so kaznovani s krutim mučenjem, ki traja do vstajenja. (Ma`sumian 1996, 75–77)

3.5.7 Skupna eshatologija

Medtem ko predislamski Arabci niso verovali v vstajenje telesa, Koran nadaljuje z zoroastrskim in hebrejskim verovanjem v skupno telesno vstajenje in v sodni dan. Čas skupnega vstajenja naj bi poznal samo bog, vendar pa obstajajo številni znaki, ki nakazujejo njegov nastop, najbolj razširjeni so pojav antikrista (Al-Dajjal), Kristusova vrnitev in prihod Al-Mahdija. Antikrist bo po enem od muslimanskih izročil povzročil uničenje povsod, razen v Meki in Medini, in bo vladal štirideset dni. Na štirideseti dan vladavine antikrista se bo vrnil Jezus, ubil Al-Dajjala in ustanovil kraljestvo, polno sreče, ljubezni in prosperitete, ki bo trajalo štirideset let. Različne tradicije postavljajo čas skupnega vstajenja po prihodu Al-Mahdija, ki bo naredil konec vladavini zatiranja, tiranije in bo prinesel pravico.

Tako v Koranu (17: 51; 19: 66) kot v hadisih je izraženo verovanje v fizično vstajenje. V hadisih je rečeno, da se bo človeštvo na dan vstajenja zbralo v Jeruzalemu. Po preteku periode

odloga bo prišel bog z angeli, pred katerim se bodo zbrali ljudje, vsak s svojo knjigo dejanj. Bog bo pretehtal vsa posameznikova dejanja in tisti, čigar dobra dejanja bodo težka, bodo uspešni, tisti, katerih dobra dejanja bodo lahka, pa bodo pogubljeni v večnem peklu (Koran 23: 102–103). Tehtanje bo potekalo med nebese in peklom, po sodbi pa bodo morali vsi prečkati most (sirat), tanjši od lasu in ostrejši od sablje, ki se skozi pekel razteza do nebes. Prvi ga bo varno prečkal Mohamed. Najpravičnejši ga bodo prečkali z lahkoto, manj pravični se bodo čezenj preplazili, grešni pa bodo pod bremenom krivde padli v jamo. (Ma'sumian 1996, 77–80)

Nebesa ponujajo številne materialne dobrine, v čudovitih vrtovih tečejo reke vode, mleka, vina in medu (47: 15). V njih prebivajo »device s spuščnimi pogledi; ne človek ne džin se jih še ni dotaknil, oni bodo prvi« (55: 56). Za pretekli trud jim bo gospod naklonil blaženost in radost, nagrajeni bodo z rajem in svilo, s počitkom, senco, prijetno klimo, hrano, ki jim bo postrežena v izbranem posodju, oblečeni bodo v brokat in svilo (76: 11–22). Skratka, nagrajeni bodo z vsem, kar jim je kot prebivalcem nerodovitnega puščavskega območja primanjkovalo. (študentka) Nebesa so polna tudi drugih dragocenosti in nezemeljskih lastnosti. Stene so iz srebra in zlata, tla iz žafrana, pesek iz biserov in rubinov. Karkoli posadiš, takoj zraste. Ni nobenih nepravilnosti. Vse želje so takoj izpolnjene. Skratka, prebivalcem nebes so nudeni užitki vseh vrst, tretirani so kot kralji. Največja sreča, ki čaka verne, pa je duhovne narave, tj. prisotnost alaha: »gledali bodo svojega Gospodarja« (75: 23). (Ma'sumian 1996, 81)

Pekel ali jama je razdeljen na več oddelkov, najvišje se nahaja al-gehena, sledi ji še šest oddelkov, v katerih so zlobni kaznovani v skladu s storjenimi grehi. Za kazen morajo piti vrelo vodo, ki jim bo »skuhala črevesje, da bo razpadlo« (47: 15), praženi bodo na ognju in brž ko se jim bo koža prežgala, bo nadomeščena z novo, da izkusijo pravo trpljenje (4: 56) ipd. Vendar pa niso vsi zlobni obsojeni na večni pekel, temveč samo malikovalci, ki oskrunijo božjo edinost in neverniki, ki so se odvrnili od islama. (Ma'sumian 1996, 83)

3.5.8 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja

Islam predpisuje podrejanje prevladujočim družbenim tradicijam, hierarhijam in interesom in jih na ta način legitimira.⁴⁵ Šarija predstavlja utelešenje božje volje in od vernikov se pričakuje delovanje v skladu z njenimi navodili, saj si le tako lahko pridobijo zadovoljstvo na

---

⁴⁵ Weber piše, da obstaja verovanje, da se hierarhije nadaljujejo tudi v posmrtnem življenju. Glej socialna funkcija.

tem svetu in blaženost v onstranstvu. Človek je bil ustvarjen z namenom, da se podreja božji volji in živi v skladu z božjimi zakoni v svetu, kjer je vse tako, kot mora biti. Bog ne mara nereda (2: 205). Zahteva se poslušnost: »bodite poslušni Gospodu, bodite poslušni poslancu in vašim starešinam!« (4: 59), kajti bog vse sliši in vse vidi (4: 58) in vse je zapisano v knjigi in vsi bodo prejeli po svojih dejanjih, »pravično bomo tehtali tisti dan, komur se bo tehtnica prevesila na stran dobrih del, bo dano, kar si bo želel, tisti pa, katerih dobra dela so lahka, bodo pogubljeni« (7: 8–9). Z obljubo nagrade za delovanje v skladu z božjim zakonom je vernikom zagotovljena kompenzacija (kompenzacijska funkcija glede na posameznika), hkrati pa s sprejetjem kompenzacije poteka legitimacija obstoječega sistema in ohranjanje statusa quo.⁴⁶

Religijske zapovedi svetega zakona so bile sprva namenjene vojni, vse dokler se ne bo islam povzpел na vodilno mesto na svetovni družbeni lestvici. Vojni plen je bil pomemben za predpise, obljube in pričakovanja, osnovni elementi ekonomske etike so bili fevdalni. Tako so sprva najbolj verni pripadniki postali najbogatejši na račun vojnega plena in uživanje tako pridobljenega bogastva je bilo zaželeno. Mohamed je po pričevanju tradicije rekel, da »ko bog blagoslovi človeka z obiljem, rad vidi znake le-tega na njem«. Bogastvo, moč in slava so bile religijske obljube, namenjene vojakom in tudi onstranstvo je bilo prikazano kot raj za čutne užitke, namenjeno njim. (Weber 1993, 262–264) Tisti, ki so umrli na gospodovi poti v obilju, prebivajo pri bogu (3: 169–174). Za smrt je ponujen kompenzator v obliki raja za čutne užitke in prisotnost boga.

Tudi pojmovanje greha je bilo izvorno fevdalne narave, greh je izhajal iz obredne nečistosti in svetoskrunstva, kot posledica neposlušnosti pozitivnih prepovedi preroka in neprimerne vedenja in nespoštovanja dogovorov, ki imajo za posledico oskrnitev aristokratskega razreda.⁴⁷ (Weber 1993, 264) Tisti, ki se bojijo boga in ogibajo greha, bodo na sodni dan obilno nagrajeni (2: 212).

---

⁴⁶ Glej kompenzacija Kerševan.

⁴⁷ Moč je najti tudi druge značilnosti fevdalne narave, med drugim brezpogojno sprejemanje suženjstva, tlačanstva in preprostost religijskih in etičnih zahtev. (Weber 1993, 264)

Teodiceja

Vzrok – posledica

Božja jeza bo doletela tiste, ki prekršijo božji zakon, tisti, ki ga spoštujejo, pa bodo nagrajeni in pravici bo zadoščeno. »Kdor stori dobro delo, bo desetkratno nagrajen. Kdor pa pogrēši, bo kaznovan samo v enaki meri. Ljudem ne bo storjena nikakršna krivica« (6: 160).

Preizkušnja in vzgoja in mehanizem za duhovno rast

Trpljenje je namenjeno preizkušnji. »Skušali vas bomo, malo s strahom, malo z lakoto, z izgubo imetja in pridelka in s smrtjo. Ti pa razveseljuj potrpežljive, njih, ki v nesreči vedno pravijo: Mi smo Gospodovi in k njemu se vračamo« (2: 155–156). In »ali mislite, da boste vstopili v raj, ne da bi prestali skušnjave kot pretekli rodovi?« (2: 214), ki sta jih zadeli revščina in bolezen. »Mar ljudje mislijo, da jih bomo pustili pri miru, če rečejo: »Verujemo,« in da jih potem ne bomo skušali?! Mi pa smo skušali tudi njihove prednike. Gospod hoče z gotovostjo ločiti resnicoljubne od lažnivcev« (29: 2–3). Bog namreč ljubi vzdržljive (3: 146).

Dualizem in svobodna volja

Satan (Iblis) je zapeljal Adama k zaužitju prepovedanega sadeža (2: 36). Zaradi nepokorščine bogu je bil izgnan iz raja in vržen v pekel, ima pa še vedno moč, da s svojimi zvijačami spelje ljudi s prave poti (2: 169; 7: 11–18; 6: 43). Kljub temu pa je njegova moč nad ljudmi, posebej verniki, omejena, saj so slednji obdarjeni s svobodno voljo in se mu lahko uprejo.

Mesijanska eshatologija

Pričakovani prihod Al-Mahdija, ki bo naredil konec vladavini zatiranja, tiranije in prinesel pravico.

4 PRIMERJALNA ANALIZA: PODOBNOSTI IN RAZLIKE

4.1 Religijske zahteve, na podlagi katerih se vrši retribucija – socialna funkcija religije

Hinduizem od posameznika zahteva življenje v skladu z varnašramadharmo, po kateri ima vsak družbeni razred trdno določen položaj, dolžnosti in pravice. Človekovo življenje je sad njegovih preteklih dejanj, kvaliteta prihodnosti pa je odvisna od tega, v kolikšni meri človek deluje v skladu s svojo dharmo. Buda zavrne kastni sistem in pokaže srednjo pot, katere najpomembnejši člen je pravilno razumevanje. Pečenko argumentira, da je razvijanje osmih členov poti izkustveno poglobljanje prvega člena, pravilnega razumevanja, ki človeka osvobaja nevednosti in sebičnih želja. (Pečenko 1990a, 140) Prava zbranost (zadnji člen) poveča zavedanje in predstavlja temelj za intuitivno izkušnjo sveta. Bolj globoka kot je ta izkušnja, boljše je razumevanje in mirnejše je mišljenje. Človek se zopet vrne na začetek, vendar obogaten z izkušnjami celotne poti in posledično na dosti višjem nivoju. (Pečenko 1990b, 112) Kvaliteta retribucije je sorazmerna z doseženim nivojem razumevanja.

V judaizmu sta glavna kriterija, po katerem se vrši retribucija, spoštovanje postave in poslušnost zakonom. Bog nagrajuje ubogljive in kaznuje tiste, ki se božji oblasti upirajo. Tudi krščanstvo zahteva od posameznika spoštovanje božjega zakona, zelo pomembna pa je tudi vera, saj si skozi vero pridobiš božjo milost. V kolikor so dejanja posameznika v skladu z navedenima meriloma, mu je obljubljena nagrada, v kolikor ne, pa kazen. Islam pa že v svojem imenu (»predaja volji enega boga«) pove, kaj se zahteva od posameznika, in sicer vero v enega boga, popolno podreditev božji volji in spoštovanje božjih zakonov, ki so zajeti v šariji.

4.2 Osebna in skupna eshatologija

Hinduizem in budizem ne razlagata o kolektivni usodi človeštva, poudarek je na osebni eshatologiji, kjer se retribucija vrši v okviru koncepta karma-samsara, in v tem se ti dve religiji bistveno razlikujeta od abrahamskih religij. V obeh religijah obstaja verovanje v retribucijo za zemeljsko delovanje, po katerem bodo pravični uživali zaslužen nagrado v nebesih, hudobni pa kazen v peklu/peklih.⁴⁸ Po izteku retribucije pa pride do ponovne reinkarnacije na zemlji, katere kvaliteta je prav tako odvisna od posameznikovih dejanj.

---

⁴⁸ Lahko pa pride do takojšne ponovne reinkarnacije v ta svet. Glej budizem kompenzacija, legitimacija in teodiceja.

Osebna eshatologija v bibličnih religijah je bistveno manj eksaktna, vseeno pa se je razvilo verovanje o retribuciji, kjer vsak žanje, kar je sejal v življenju, vse dokler ne pride do skupne sodbe, ki prinese končno odločitev o posameznikovi usodi. V vseh obravnavanih religijah nebesa predstavljajo nagrado za pravilen način življenja, to je v skladu z religijskimi navodili, pekel pa kazen za nespoštovanje le-teh, vendar z bistveno razliko. V zahodnih religijah so nebesa končni cilj, kjer posameznik ostane za vedno (enako pekel). Odrešenje je sicer dosegljivo tudi v tem življenju, vendar samo za izjemne ljudi (svetniki). V vzhodnih religijah pa so nebesa in pekel začasna, dokler ne pride do ponovnega rojstva, nebesa ne predstavljajo končnega cilja. V hinduizmu je končni cilj osvoboditev (mokša) od ponovnih reinkarnacij. To stanje je možno doseči tudi v življenju (jivanmukti). Končni cilj v budizmu predstavlja stanje nirvane, ki pomeni izničenje vseh želja.

4.3 Kompenzacija, legitimacija in teodiceja

Naj povzamem nekaj ključnih postavk iz predstavljene teorije iz drugega poglavja. Stark in Bainbridge razlagata, da ljudje pogosto sprejmejo razlage, ki prinašajo le kompenzatorje, nadomestke za želeno nagrade, ki jih obravnavajo kot nagrade. Po Webru religija z obljubo nagrad za dobra dela in kazni za nepravilne zagotavlja kompenzacijo depriviligiranim in prav upanje in pričakovanje pravične kompenzacije predstavlja eno najbolj razširjenih oblik ljudske religije po svetu. Po drugi strani pa privilegiranim religija služi za legitimiranje njihovega življenjskega stila in pozicije v svetu, s tem ko razlaga, da njihov status izhaja iz zasluženosti. Kerševan argumentira, da po Marxu religija opravlja legitimacijsko (glede na družbeni sistem) in kompenzacijsko funkcijo (glede na posameznika) na način, da posamezniku ponuja kompenzacijo, če sprejme obstoječi sistem in tako ohranja status quo. V vseh obravnavanih religijah se obljuba pravičnega povračila izkaže v funkciji kompenzacije individualnih in družbenih prikrajšanj in posledično v funkciji legitimacije le-teh. V hinduizmu in budizmu retribucija poteka znotraj kompleksa pravične kompenzacije karma-samsara, kjer vsak prejme natančno tisto, kar si je zaslužil, s tem pa so razložene tudi vse nesreče, neenakosti in nepravice na individualni in družbeni ravni. V abrahamskih religijah pa je neenakomerna in nepravilna (z vidika prikrajšanih) porazdelitev dobrega in slabega (z vidika vernikov nagrad in kazni) v svetu bistveno težje razložljiva, zato se razvijejo različne teodiceje, s katerimi se poskuša razložiti ali, bolje rečeno, opravičiti in osmisliti obstoječe stanje.

Teodiceja

Kot rečeno, je v hinduizmu in budizmu problem zla razrešen znotraj koncepta karma-samsara, univerzalnega mehanizma pravične retribucije, po katerem vsak prejme po svojih dejanjih. Svet, v katerem živimo, je takšen, kakršnega si zaslužimo. V hinduizmu glavni vzrok trpljenja izhaja iz človeške ignorance in nezmožnosti percepcije resničnega stanja stvari, pot do odrešitve je tako osvojitve potrebne znanja ali modrosti, ki vključuje spoznanje, da je navidezna resničnost fizičnega sveta zgolj iluzija. Tovrstno spreminjanje zavesti se lahko doseže na različne načine, priporočena pot pa se nanaša na kastno pripadnost.⁴⁹ Tudi v budizmu trpljenje izhaja iz nevednosti, rešitev od trpljenja pa je mogoča z življenjem v skladu s srednjo potjo.

Povsem drugače pa je v primeru abrahamskih religij, kjer obstoj vsemogočnega, vsevednega in vseljubečega boga predstavlja resen izziv za vero v teističnega boga. V obrambo boga se razvijejo različne teodiceje, najpogosteje je trpljenje razloženo kot posledica greha, ki izhaja iz neizpolnjevanja božjega zakona oz. želje, kot ga predpisuje sveta knjiga, odrešitev pa je moč doseči s spreobrnjenjem k bogu in spoštovanjem zakonov in etike, zapisanih v sveti knjigi. Med temi religijami obstajajo razlike glede na to, kateri je glavni element v procesu odrešitve. Nekatere bolj poudarjajo trud posameznika, da živi v skladu z božjim zakonom, druge pa posameznikovo vero in božjo milost, večinoma pa združujejo vse elemente.

Resentiment

Weber (1922) piše, da je resentment značilen za religijske etike deprivilegiranih, ki razlagajo neenakomerno razporejenost dobrin z grešnostjo in nelegalnostjo privilegiranih, ki jih bo slej ko prej zadela božja jeza. V tej teodiceji nepriviligiranih služi moralno vprašanje kot sredstvo za kompenzacijo, povračilo. Trpljenje lahko prevzame kvaliteto religijske zasluženosti z namenom vzbujanja velikih upov za bodočo kompenzacijo. V judaizmu, ki ga lahko označimo kot religijo retribucije, je delovanje po božji volji pospremljeno z upanjem na kompenzacijo.⁵⁰ Sveti spisi, ki so nastali med izgnanstvom in po njem, pa vsebujejo tudi upanje po maščevanju. Z odlaganjem prihoda mesije je to upanje slabelo, zamenjali sta ga religijsko mišljenje, ki je dalo prednost notranjemu zavedanju boga in zaupanju v božjo dobroto, ter pripravljenost za spravo s svetom. To je bilo značilno za obdobja znosnih družbenih razmer, ko pa so se le-te poslabšale, je zopet vzknila želja po maščevanju. Povsem

---

⁴⁹ Glej hinduizem mokša.

⁵⁰ V Knjigi psalmov je zelo poudarjena potreba po povračilu.

drugače pa je v hinduizmu in budizmu, kjer trpljenje izvira iz individualne zasluženosti, tam občutka resentimenta ni moč najti.⁵¹ Po teodiceji ponovnega rojstva je kastni sistem več in absoluten. Narava grehov prejšnjega življenja določa rojstvo v določeno kasto, delovanje v sedanjem življenju pa določa možnosti izboljšave v naslednjem rojstvu. Konflikta med družbenimi zahtevami, ki so osnovane na božji obljubi in dejanskimi družbenimi razmerami tako ni, kar je v popolnem nasprotju z judovstvom, kjer so živeli v stalni napetosti med dejanskimi razmerami in željenimi pričakovanji in upanji, ki niso nikoli obrodili sadov. Krščansko sporočilo o bodoči izenačitvi človeških usod (prilika o Lazarju) in o božji odgovornosti povračila predstavlja elemente kompenzacijske doktrine, vendar pa nova religijska naznanjanja zgodnjega krščanstva eliminirajo značilnosti in ostrino resentimenta deprivilegiranih (pariah) ljudi. Glede na indiferentnost evangelijev glede posvetnih zadev (poudarek je na eshatološkem pričakovanju) resentment ne more biti primarna motivacija Jezusovih doktrin glede bogastva. Bogati mladi moški so sicer bili pozvani, da opustijo vse posvetno, da postanejo popolni učenci, vendar pa je pri bogu vse mogoče, tudi odrešenje bogatih. »V doktrini in učenju Jezusa ni nobenega »proletarskega instinkta«, revnim v duhu in dobrim ljudem tega sveta prinaša veselo oznanilo o skorajšnjem prihodu božjega kraljestva in osvoboditev od dominacije zlih duhov.« (Weber 1993, 116) Najbolj radikalno antitezo morali resentimenta pa predstavlja budizem. Budizem je vzklik kot odrešenjska doktrina intelektualcev, saj so bili prvi rekruti skoraj vsi iz privilegiranih kast, posebej kšatrije, ki so ponosno in aristokratsko zavračali vse iluzije življenja, tako tukaj kot v prihodnjih življenjih. Intelektualizem je zadovoljeval metafizične potrebe, ki ne izhajajo iz materialne potrebe, ampak iz notranjega gona po razumevanju sveta kot smiselnega kozmosa in zavzetju pozicije napram njemu. (prav tam, 110–117)

---

⁵¹ Tudi Berger opozarja, da karma-samsara kompleks predstavlja primer popolne simetrije med teodicejami trpljenja in sreče, saj je vsak sam kriv za nesrečo in zaslužen za srečo. Glej teodiceja Berger.

5 ZAKLJUČEK

Sreča, zdravje, blagostanje, spoštovanje, pravica, mir in podobno so želje večine ljudi in družbe kot celote. Religije obljublajo nagrado, v kolikor človek živi v skladu z njihovimi navodili, in kazen v primeru nespoštovanja le-teh. Na ta način je retribucija povezana s socialno funkcijo religije (določanje pravil delovanja), ki vsebuje navodila za življenje, katerih spoštovanje privede do pozitivne, nespoštovanje pa do negativne retribucije v tem življenju, v prihodnih življenjih na zemlji ali v onstranstvu. V svetu, v katerem živimo, so nagrade in kazni (verniki pogosto dobro doživljajo kot nagrado, slabo pa kot kazen) razporejene neenakomerno in nepravično. Nekateri so obdarjeni s srečo, blagostanjem, zdravjem ipd., drugi pa trpijo pomanjkanje ... Eni imajo moč in oblast, drugi ne. Vsi pa se na koncu srečamo s smrtjo. Tudi družbe se med seboj razlikujejo. Nekatere so bogate, ljudje živijo v miru, spet drugje vlada pomanjkanje, divja vojna ... Dogajajo se naravne nesreče. Skratka, obstaja veliko stvari, ki si jih ljudje želimo, s katerimi želimo biti nagrajeni, na drugi strani pa je veliko stvari, katerih ne želimo. Zakaj je dobro (nagrade) in slabo (kazni) razdeljeno tako, kot je, zakaj pravični trpijo, nepravični pa uživajo srečo ipd.? Religije ponudijo različne razlage trpljenja – teodiceje, ki razlagajo, pojasnjujejo in osmišljajo obstoječe stanje tako posamezniku kot kolektivu. Na ta način je retribucija povezana s teodicejo. Teodiceje pogosto obljublajo izid trpljenja v bodoči sreči na tem ali drugem svetu (kompensacija). V kolikor je posameznik v življenju prikrajšan, mu religija ponudi kompenzator (nadomestek nagrade) in s sprejetjem le-tega poteka legitimacija na družbeni ravni. V hinduizmu in budizmu poteka kompensacija znotraj koncepta pravične retribucije karma-samsara, kjer vsak prejme po svojih dejanjih in posledično pridemo do sklepa, da sta svet in njegova družbena ureditev popolnoma pravična, s tem pa je podana močna legitimacija obstoječemu družbenemu redu. Tako sreča kot trpljenje sta zaslužno pravično povračilo. V abrahamskih religijah je trpljenje pogosto razloženo kot posledica neizpolnjevanja božjega zakona ali, povedano drugače, trpljenje je kazen (negativna retribucija) za nespoštovanje religijskih navodil. Obe omenjeni teodiceji razlagata trpljenje po formuli vzrok – posledica in v tem primeru je razlaga trpljenja razlaga retribucije oz. teodiceja vzrok –posledica je razlaga retribucije. V abrahamskih religijah med drugimi obstaja tudi razlaga, da bo v prihodnosti prišel mesija, ki bo naredil konec krivicam in trpljenju. Razvila se je tudi bogata eshatologija, ki pravično povračilo prestavi v zagrobno življenje. Ljudem je ponujena tolažba (teodiceja), kompensacija, da bo do pravičnega povračila prišlo po smrti. S sprejetjem te razlage pa se obstoječi družbeni ureditvi podeli smisel in legitimacijo.

Že v uvodu drugega poglavja sem poudarila, da se družbene funkcije religije med sabo prikrivajo in sovpadajo, kar se je v nadaljevanju jasno potrdilo. V praksi je skoraj nemogoče razlikovati med zagotavljanjem smisla, legitimiranjem, kompenzacijo in teodicejo. Vsebina diplomskega dela je bila osredotočena na raziskovalno vprašanje, katere družbene funkcije so povezane z religijskimi idejami retribucije in kakšne so glede tega razlike in podobnosti med različnimi religijami. Pokazalo se je, da so ideje povračila v močni povezavi z zagotavljanjem smisla, legitimiranjem, kompenzacijo, teodicejo in socialno funkcijo v vseh obravnavanih religijah. Med religijami obstaja razlika glede na to, kaj posamezna religija zahteva od človeka (socialna funkcija), prav tako se razlikujejo sami cilji in načini, kako priti do njih, pa tudi razlage trpljenja. Tudi znotraj posamezne religije soobstaja več razlag trpljenja. V vseh obravnavanih religijah pa obstajajo teodiceje, ki ponujajo človeku kompenzacijo za delovanje v skladu z religijskimi navodili v obljubi pravičnega povračila v prihodnosti, če ne v tem življenju, pa po smrti v onstranstvu ali v prihodnjih življenjih na zemlji. S sprejetjem kompenzatorja se legitimira obstoječe stanje ali, kot je zapisal Peter Berger (1967), teodiceja je razlaga trpljenja na način religijske legitimacije, ki trpljenju, krivicam in zlu podeli smisel.

6 LITERATURA

1. Berger, Peter in Thomas Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2. Berger, Peter. 1990. *The Sacred Canopy. Elements of a sociological theory of religion*. New York: Anchor books, a division of Random house, Inc.
3. *Bhagavadgita. Gospodova pesem*. 1990. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
4. Bornstein, Uwe, Herbert Gutschera, Theo Körner, Ralph Ludwig, Joachim Maier, Ulrich Ruh, Heinrich Richard Schmidt in Jörg Thierfelder. 1998. *Kronika krščanstva*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
5. Brown, Raymond E. 2008. *Uvod v Novo zavezo*. Celje-Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.
6. Debeljak, Aleš. 1995. *Oblike religiozne imaginacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
7. *Dhammapada. Besede modrosti*. 1990. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
8. Dumezil, Georges. 1987. *Tridelna ideologija Indoevropajcev*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta.
9. Eliade, Mircea. 1996a. *Zgodovina religioznih verovanj in idej. Od kamene dobe do evezinskih misterijev*. Ljubljana: DZS.
10. --- 1996b. *Zgodovina religioznih verovanj in idej. Od Gotame Buddhe do zmagoslavja krščanstva*. Ljubljana: DZS.
11. --- 1996c. *Zgodovina religioznih verovanj in idej. Od Mohameda do reformacije*. Ljubljana: DZS.
12. --- 2011. *Joga. Nesmrtnost in svoboda*. Ljubljana: Študentska založba.
13. Flere, Sergej in Marko Kerševan. 1995. *Religija in sodobna družba. Uvod v sociologijo religije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
14. Gethin, Rupert. 2008. *Sayings of the Buddha. A selection of suttas from the Pali Nikāyas*. Oxford: University Press.
15. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
16. Jelinčič Boeta, Klemen. 2009. *Kratka zgodovina Judov*. Celovec: Mohorjeva družba.
17. Johnston, Derek. 2008. *A Brief History of Theology. From the New Testament to Feminist Theology*. New York: Continuum International Publishing Group.
18. Kautsky, Karl. 1953. *Izvor krščanstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

19. Kerševan, Marko. 1975. *Religija kot družbeni pojav*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
20. *Koran*. 2005. Tržič: Učila International.
21. Krašovec, Jože. 1999. *Nagrada, kazen in odpuščanje. Mišljenje in verovanje starega Izraela v luči grških in sodobnih pogledov*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
22. Kunzmann, Peter, Franz-Peter Burkard, in Franz Wiedmann. 1997. *DTV atlas filozofije. Tabele in teksti*. Ljubljana: DZS.
23. Lavrič, Miran. 2007. Sodobne aplikacije teorije racionalne izbire na področju sociologije religije. *Družboslovne razprave XXIII* (56): 39–55.
24. Ma'sumian, Farnaz. 1996. *Life After Death. A Study of the Afterlife in World Religions*. Oxford: Oneworld Publications.
25. Milčinski, Maja. 2013. *Azijske filozofije in religije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
26. Momen, Moojan. 2009. *Understanding Religion. A Thematic Approach*. Oxford: Oneworld Publications.
27. Nasr, Seyyed Hossein. 2007. *Islam. Religija, zgodovina in civilizacija*. Maribor: Litera.
28. Pacheiner-Klander, Vlasta. 2005. *Ko pesem tkem. Antologija vedskih pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
29. Pečenko, Primož. 1990a. Buddhizem in palijska literatura. V *Vprašanja kralja Melinde. O buddhovem nauku*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
30. --- 1990b. Spremna beseda. V *Dhammapada. Besede modrosti*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
31. --- 1990c. Spremna beseda. Filozofska in religiozna misel v Indiji pred Bhagavadgito. V *Bhagavadgita. Gospodova pesem*. Ljubljana: Založba mladinska knjiga.
32. Podella, Thomas. 2005. Onstranstvo v predstavah Stare zaveze. V *Arheologija pekla Onstranstvo na starem Bližnjem vzhodu in v antiki*, ur. Paolo Xsella, 114–132. Ljubljana: Studia humanitatis.
33. Ranke Heinemann, Uta. 2000. *Ne in amen*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
34. Ritzer, George. 1996. *Sociological Theory*. New York: McGraw-Hill.
35. Saracino, Francesco. 2005. Značilnosti in podlaga peklenskih podob v Novi zavezi. V *Arheologija pekla. Onstranstvo na starem Bližnjem vzhodu in v antiki*, ur. Paolo Xsella, 161–182. Ljubljana: Studia humanitatis.
36. Smrke, Marjan. 2000. *Svetovne religije*. Ljubljana: FDV.
37. Stark, Rodney in William Sims Bainbridge. 2007. *Teorija religije*. Ljubljana: FDV.

38. *Sveto pismo stare in nove zaveze*. 1989. Ekumenska izdaja. Britanska biblična družba.
39. Šobajić, Vojimir. 1982. *Judje in Izrael*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
40. Štukelj Knežević, Vasja. 2006. Upanišade. V *Upanišade/skrivno učenje*. Ljubljana: Alpha center.
41. Thoraval, Yves. 1998. *Islam. Mali leksikon*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
42. Unterman, Alan. 2001. *Judovstvo. Mali leksikon*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
43. *Vprašanja kralja Melinde. O buddhovem nauku*. 1990. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
44. Weber, Max. 1993. *The Sociology of Religion*. Boston: Beacon Press.
45. Weber, Max. 2002. *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
46. Zupet, Janez. 2002. Uvod v talmudsko slovstvo. V *Izreki očetov. Talmudski traktat Pirke Abot*. Ljubljana: kud Logos.
47. *Cula-kammavibhanga Sutta: The Shorter Exposition of Kamma*. Dostopno prek: <http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.135.nymo.html> (27. junij 2016).
48. Encyclopaedia Britannica. 2016a. *Hinduism*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/Hinduism> (24. junij 2016).
49. --- 2016b. *Karma*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/karma> (24. junij 2016).
50. --- 2016c. *Dharma*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/dharma-religious-concept> (24. junij 2016).
51. --- 2016č. *Artha*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/artha> (24. junij 2016).
52. --- 2016d. *Buddhism*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/topic/Buddhism> (27. junij 2016).
53. --- 2016e. *Judaism*. Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Judaism> (1. julij 2016).
54. --- 2016f. *Halakhah*. Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Halakhah> (2. julij 2016).
55. --- 2016g. *Mishna*. Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Mishna> (30. junij 2016).

56. --- 2016h. *The Judaic tradition. Basic beliefs and doctrines.* Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Judaism/The-Judaic-tradition#toc35234> (1. julij 2016).
57. --- 2016i. *Christianity. Christian doctrine.* Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Christianity#toc67461> (7. julij 2016).
58. --- 2016j. *Islam. Sources of Islamic doctrinal and social views.* Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Islam#toc69139> (13. julij 2016).
59. --- 2016k. *Islam. Fundamental practices and institutions of Islam.* Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Islam#toc69148> (13. julij 2016).
60. --- 2016l. *Islam. Doctrines of the Quran.* Dostopno prek: <https://www.britannica.com/topic/Islam#toc69140> (13. julij 2016).